

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 300

Title: *Dhama Prayoga*

Done

300

complete

:	Agnīdhāna	:	Title
:	s'esa	:	Author
:	and other sections	:	Editor
:	:	:	Year, Vols.
:	:	:	Publisher
300	:	Ends abruptly	Remarks

१

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अथाग्न्याधानं निरुप्यते तस्य कालः शिशिरवसंतग्रीष्मऋतु
 वः पौर्णमास्यामावास्यायज्ञनीयास्तिययः कृत्तिका रोहिणी पुनर्वसु पूर्वोत्तराफल्गुनी च
 ज्ञानक्षत्राणि मृगशीर्ष विशाखा श्रवण पदः श्रवणानुराधा अपीतिकेचित् ॥ अत्र रोहि
 णी मुख्या । वैशाखा मावास्या युक्ता मुख्या तमा । ऋतुनक्षत्रपर्वयोगः प्रधानं रोहिणीयु
 क्तयज्ञनीयो पवसथोवा । तदभावे ऋतुनक्षत्रयोग एवो संतु पर्वणोर्योगोवा । आर्त्ताधाने
 तु न तु नक्षत्रपर्व नियमः । सोमपूर्वे तु आधानदिन एव यथादीक्षा भवति तथा तत्सर्वकाम
 एव । एष न्यतरत्राग्नीनाधास्यमानो ब्राह्मणानुशातः स पत्नीकः कृष्णाङ्गणहोमगोदा
 नादिभिरात्मानं पावयित्वा पूर्वधुर्नोदी आग्नेनंतरं रात्रा बुद्धकशांतिं प्रतिसरवंधं विधा
 य सोमाधानेन दधुक् श्वोभूते स्नानपवनमंत्राचमनमंत्रप्रोक्षणा नि कुर्यात् ॥ सल्लिख्य श्रवा
 नादिचतुष्टयं कुर्युः ॥ ततः पुण्याहं वाचयेत् ॥ तत्राग्निं प्रीयतामिति विशेषः ॥ तत ओपास
 नाग्नेः पश्चात् प्राकूलेषु दग्धेषु पत्नी यजमाना कुपविशतः उत्तरतः पतिर्दक्षिणतः पत्नी ऋत्वि

तत्रापि पूर्व
 पक्ष एव

नेत्यादि
 ब्रह्मा

स्तुतिमेवोचः ३
 २०

जस्तयो रुतरतः प्राङ्मुख उपविशंति । ततः पत्नी यजमानो जपतः याः पुरस्तादित्यादि निविष्टमित्यंतं
 ततः सर्वकामोग्नीनाधास्य इति मनसा त्रिः संकल्प्य त्रिरुच्चैर्वदेत् ॥ सोमपूर्वे तु सोमेन चक्ष्यमाणः स
 र्वकाम इति विशेषः । वरणाहं ऋत्विजः प्रत्याह तन्म सथतां तन्मे समृध्यतां तन्मे संपद्यतां काम इति ।
 ते च प्रतिब्रूयुः । तत्तच्छ्रुत्वा तं ते समृध्यतां तत्तत्संपद्यतां कामः इति । यजमानः । ओतयेति प्रतिवक्ति
 अथ सल्लिख्य वरणं ॥ असावहमाध्वर्यवेण त्वा गच्छामि याजयतु भर्गवान् ब्रह्मत्वेन होत्रेणोक्ता
 त्रेणार्त्तं । अकर्मो हि नापादावुपे संगृह्य तत्राश्वलायनो यजमानः स्वशाखा नुसारेण ब्रह्मादी
 नृत्विजो वृणीते । वंदनाम ब्रह्मा समे ब्रह्माणं त्वा देव दत्तशर्माणं वृणोदति ब्रह्माणं ब्रह्मा वृतां
 पति महन्मवोचो भर्गो मेवोचो भर्गो मेवोचो भुक्तिमेवोचो यशो मेवोचो यस्तो मेवोचो वस्तु मेवो
 चो कृत्तिमेवोचो भुक्तिमेवोचो सर्वमेवोच इति ॥ याज्ञविल्हत्वे तु तन्नाम वतु तन्माविशतु तन्माजि
 चतुते न भुक्षियेति यज्ञपितृ वंदनामस्तु ब्रह्मा सते ब्रह्मा ब्रह्मा हते मानुष इति प्रतिजानीते ॥
 यजमानो हरे वृणीते । अग्निर्महोता समे हाता होता रं त्वा मुं वृण इति । होता महन्म इत्यादि जपि
 ता

आ.प्र.

२

त्वाग्निष्टे होता सते होता होत हंते मातुष इति प्रतिजानीते। यज्ञमानः अध्वर्युं वृणीते। आदित्यो
मेध्वर्युः समध्वर्युरध्वर्युत्वापुंरुण इति। अध्वर्युं नो जपति। आदित्यो देवो देवो ध्वर्युः सते
ध्वर्युस्तेनातुमतः कर्मैवाहं करिष्यामि महमेवाचो यशो मेवो बोभगो मेवो बोभगो मेवो वस्तपाम
वो वस्तो मं मेवो वः कृन्मि मेवो बोभुक्तिं मेवो बोविश्वं मेवो वः सर्वं मेवो वः सर्वं कल्याणं मेवो मे
वस्तन्मा मवतु तन्मा विशतु तन्मा जित्वतु तेन भुक्षिषीय देवो देवमिति सोमः सोम मे योतथे
ति। यज्ञमानः। अस्मिन् कर्मण्याग्नीध्रं त्वामहं वृण इति आग्नीध्रं वृणीते। समविष्यामीत्याह॥
बोधायनस्तु यज्ञमानः सर्वास्त्वशाखानुसारेण वृणीते ते च तथा प्रत्युचुः अथ यज्ञोदता
नृत्विजो मधुपर्केणार्हयिष्य इति संकल्प्य वरक्रमेण ब्रह्मादीन् कोडा समयेन पदार्थानुसमये उ
नवार्हयेत्॥ एकविंशतिर्धर्मयं विष्टं त्रिनिर्वेदयति विष्टरः ३ इति। सत्विगुदग्रे तस्मिन्नु
पविशति। अहं वर्षसजातानां विद्युतामिव सूर्यः। इदं तम धितिष्ठा मियामा कश्चां सिदा सति।
यज्ञमानेन पाद्ये उदके त्रिनिर्वेदिते दाक्षिणं पादं प्रक्षालनार्थं प्रयच्छति। ततः सद्यं। गंधपुष्पाद्यन्वितः

२

वां

तते

जकस्ये अर्घ्यं त्रिनिर्वेदिते तमं जकना प्रतिगृह्णाति। आचमनीयं जकले त्रिनिर्वेदिते सावशेषं तदा
वामति। अमृतोपस्तराणामसीति शुद्ध्यर्थं पुनरन्येन जकले नामवांति। मधुमिश्रेण सपिंमिश्रेण वा
दधानि सापिधाने मधुपर्के त्रिनिर्वेदिते। आर्द्रयत्नात् तमीक्षते। मित्रस्य त्वा वधुषा प्रतीक्षे॥
अंजकना प्रतिगृह्णाति। देवस्य त्वा सविदुः प्रसवे श्विनो ब्रीडभ्यां पूलाहस्ताभ्यां प्रतिगृह्णाति॥
अवेक्षते। मधुवाता ० षष्ठीः। मधुनक्तु ० पिता। मधुमानो ० भवतुतः। सद्योपाणो कल्याणमिक
यो गुणेन वत्रिः प्रदक्षिणमालोडयत इकदेशं वसवस्त्वागा यत्रेण रुंदसा भक्षयत्विति पुरस्तान्वि
मार्ष्टिरुद्रास्त्वात्रैष्टमेन रुंदसा भक्षयत्विति दक्षिणतः आदित्यास्त्वाजागतेन रुंदसा भक्षयत्विति
तिषादिष्वेत्वा देवा आनुष्टुभेन रुंदसा भक्षयत्वित्युत्तरतः। मध्याह्ने लोक्षिपति भूतेभ्य
स्त्वात्रिः। मधुपर्कपात्रं भूमौ निधायैकदेशं रुंदसा भक्षयति विराजो दोहो सि। शुद्ध्यर्थं
मावम्य पुनरेकदेशं रुंदसा भक्षयति विराजो दोहमशीयु। शुद्ध्यर्थं मावम्य पुनरेकदेशं रुंदसा
त्वा भक्षयति मयि दोहः पद्यायै विराजः। तृतीयं प्राशनं सशेषमशेषं वा। अवशिष्टमुदुगुपावि
ष्टाय ब्राह्मणाय यच्छेदं सुवाक्षिषेत्। शुद्ध्यर्थं मावम्य पूर्वनिवेदिता चमनीयेन सशेषमावम

प्र

आ.प्र.

॥३॥

ति। अमृतापितापिधानासि। शुध्यर्थमावम्यावशेषितेनावामत्रि। सत्यं यशः श्रीमयि श्रीः श्रयतां
शुध्यर्थमावम्यपुनः कर्मागमावमनं कुर्यात्॥ गवित्रिनिवेदितायां। मातारुद्राणां दुहिता वसूनां०
मागामनागामधितिवसिष्ट इति जपितो मुस्तृजतिवेदः। यजमानो गंधपुष्पयज्ञोपवीतवस्त्रालंका
रादिभिः पूजयित्वा मधुपर्कगंधोजनमृत्विजे दद्यात्॥ एवं ब्रह्मादीनर्हयित्वा ध्वंस्तुतकारवयाहयेत्॥
तत्रायं बोधायनमधुपर्कः॥ यजमानः आगारमध्ये एरका सने उदग्दशमहत्तवक्रगुणं वा स आ
स्तीर्य तत्र प्राङ्मुखं दृष्टमृत्विजमुपवेश्य तस्यैवागारस्येशानादिशि प्राग्येषु दक्षिणैस्तुलापिधानस
हितं कास्यपात्रं बतुरः कूर्चं दक्षिमधुघृतमापः पयश्च घृथकपात्रेषु वस्त्रयुगं कुंडलयुगं भो
जपात्रं सुगलं करणीयमुदकुं संशोक्षणीपात्रं उदपात्रं व्रीहीध्वान्वा इत्यासादयेत्॥ यस्यागोः
मधुपर्कार्थं पय आनीतं तां दक्षिणार्थं विन्यासं निधापयेत्॥ पवित्रं कृत्वा प्रोक्षणीपात्रमुत्तानी
कस्य प्रोक्ष्य तस्मिंस्तिरः पवित्रं मप आनीय त्रिरुत्तरान्यानि पात्राण्युत्तानी कस्य त्रिः प्रोक्ष्य का
स्यपात्रं कूर्चं स्थापयित्वा तस्मिंस्तिरः पवित्रं मध्वानीय दध्या नयति अनंतरं घृतमानीय पय आ
नयति ततोप आनीय वर्षयसाते जोमयेनापिधाय कूर्चमृत्विजे प्रयच्छति कूर्च इति॥ सत्विक्युक्तं

॥३॥

वैदुक्ता प्रतिगृह्य प्रस्थितं द्विणं परिभ्राम्य तमासनस्याधस्तात्प्रत्यं पुनस्तादुपगृहति॥ रा
ष्ट्रभृदस्यावार्थासंदीमात्वयोषमिति यजमानः उदपात्रेप आनीय कूर्चं भ्यामधस्तादुपरि
ष्टात्रं परिगृह्य पाद्या आप इति प्राह॥ सत्विकता अभिमंत्रयते आपः पादावने जनीद्विषतं ना
शयंतु मे। अस्मिन्काले ब्रह्मवर्चस्य सानीति। ततो दक्षिणपादं पूर्वप्रसारयति ततो वामं स्त्रीप्रक्षा
लयति पुमान्निषिं वति विपरीतं वा॥ सत्विकपादावने कुरुः पाणी संमृशति। मयिमहो मयि
र्गोमयियशः इति। अप उपस्थस्य आत्मानं नुरोमि मृशति मयी द्रियं वीर्यमिति। अपः स्मृशति।
यजमानः पात्रांतरेप आनीय व्रीहिभिर्यवेर्वीसंमिश्र्य कूर्चं भ्यां परिगृह्या हृणीया आप इति प्रा
ह। सत्विकता अभिमृश्य ब्रूयात्॥ आमागम्यशसावर्चसा संस्तुपयसाते जसाव। तं माश्रियं
प्रजानां कूर्चं धिपतिं पशूनामिति। यजमानस्तासामेकदेशं सत्विकं जळावनयति। सत्विकानीय
मानमेकदेशं मुमंत्रयते विराजो देहो सिविराजो देहमशीय यजमानस्ताः परावीनश्यमाना
अपो नुमंत्रयते। समुद्रं वः प्रहिणोम्यक्षिताः स्वां योनिमपि गच्छत। अछिद्रः प्रजया भूया समाप

सस्वेविमल्ययइति। पुनरपि पात्रांतरेप आनीय कूर्वाभ्यां परिगृह्योपस्तरणीया आपइति प्राह।
 अतिकृता आदाय अमृतोपस्तरणमस्तीति सकृन्मंत्रमुक्तात्रिः पिवेत् द्विः परिमृजेत्। आव
 मनं शेषं समापयेत्॥ यजमानः कूर्वाभ्यां मधुपर्कपात्रं परिगृह्य मधुपर्कइति प्राह। सत्वि
 क मनुमंत्रयते। त्रये विद्याये यशोसि यशसो यसेति ब्रह्मणो दीप्तिरसितं माप्रियं प्रज्ञानी कु
 र्वधिपतिं पशूनां इति। तमुभाभ्यां हस्ताभ्यां परिगृह्णाति। देवस्य त्वा० प्रतिगृह्णामीति पिधानं
 दूरीकृत्य तत्र यत्किंचिन्नृणादि कमापतितमुं गुच्छेनोपकनिष्ठिकया वोपसंगृह्य नेत्रैस्त्यादिभि
 र्निरस्यति नेष्टा विदुं कृता मियाते घोरातनूस्तया तमाविशयो स्मान्नेष्टियं ववयं द्विष्मइति।
 अपउपस्थस्य सर्वाभिरंगुलीभिर्मिश्रीकृत्य प्राश्नाति। यन्मधुनो मधव्यं परममन्नाद्यवी
 र्यं तेनाहं मधुनो मध्वेन परमेष्णान्नाद्येन वीर्येण परमोन्नाद्ये मधव्या सानीति। सकृदेव
 मंत्रमुक्तात्रिः प्राश्नाति प्राशितमनुवत्रिः पिवेति। शेषमात्मनः प्रियाय दद्यात्। यजमानः
 पात्रांतरेप आनीय कूर्वाभ्यां परिगृह्य पिधानीया आपइति प्राह॥ अस्विक्ताः पिवेद मृतापि धा

नमसीति। उदङ्मुखं पूर्ववत् सवम्य प्राङ्मुख उपविशेत्। यजमानः कृतांजलिं गौरिति दर्शयति।
 ऋत्विगौ रस्युपहतपाप्मानं उदममवोमुष्यवेति यजमानस्य पृष्ठं तन्नाम गृह्णाति तां मुस्त
 ह्यं ननु मंत्रयते गौर्धेनुर्भवा माता रुद्राणां॥ धिष्टं पिवेत् सकृदकं तृणान्यत्वेमुस्तुजेति। यजमा
 नः पिष्टान्नं सिद्धं भूतमिति प्राह। सत्विस्सुभूतमित्युक्त्वा तदनुमंत्रयते भूतं साविराट् तन्मा
 धोयितस्येते शीय तन्म ऊर्जं धाओ कल्पयतेति। ततश्चतुरो नाना गोत्रा ज्ञातृणां भोजयतेति ब्रू
 यात्। तेषु मुक्तवत्सु भोजनपात्रे अन्नमस्मा उपहारात्। सत्विः प्राश्नाति विराडसि विराडन्नं
 विराड्विराजो मयि धेहीति। यजमानः॥ आवांता यत्विजे वस्त्रयुगं कुंडल युगं दोष्प्रं स्त्रीं गो गलं
 करणानि वयथा स क्व वदद्यात्। बोधायन ब्रह्मादीनामययमेव मधुपर्कः॥ अथाग्न्याधाना
 यतनं॥ इष्टे देशे दीर्घवतुरस्त्रं समवतुरस्त्रं वा प्राग्दक्षिणद्वारद्वययुक्तं अंगारं परिकल्पयत
 न्मध्ये गार्हपत्यस्या यतनं॥ पदं पंचदशांगुलं द्विपदस्त्रिपदो वा प्रक्रमः॥ एकपदो पीतिके विदुः॥
 द्वादशांगुलः शदशः बतुर्विंशत्यंगुलो रत्निः। गार्हपत्यमथ्यादारभ्य द्वादशप्रक्रमे द्वादशपदं त्रा

आ.प्र.

५ तीते

कमाष्टके पदाष्टे वा आहवनीयमथः। एषामन्यतमायामारज्जुपंचधाषोढा वा संभुऽयमष्टस
प्तमं वा भागमागंतुकं संयोज्योभयतः पाशांकत्वापुनः पंचधा संभुऽप्यपरस्मादंता क्ता गह
योनि तेलक्षणं कृत्वा गार्हपत्याहवनीयमध्यशंकोः पाशौ प्रतिमुच्य लक्षणं गृहीत्वा दक्षिणांक
षु लक्षणेशंकुं निहन्यात्। एवमुत्तरत आर्जवार्थं दक्षिणाशंको रुद ग्वा दशतिलाधिकां गुल
द्वयशंकुं निहन्यात्॥ दक्षिणाग्नेर्मध्यः पंचदशांगुलारज्जुमुभयतः पाशांकत्वा एकं पाशं दक्षि
णाग्निमध्यशंको प्रतिमुच्य तया तरेण मंडलं परिलिखेत्॥ मंडलस्यांतरं रेखायां मध्यशंको
रंजसान्यशंकुं निहतस्मिन्पाशप्रतिमुच्य मंडलांतरं पूर्ववत्परिलिख्य मंडलयोः संसर्गप्रदेशो
नियम्योत्तरं वा भर्तुमुत्तरेण॥ अवशिष्टं दक्षिणाग्नेरायतनं भवति। पंचधा भ्यस्तारज्जुं विप
र्यस्य लक्षणं गृहीत्वा उत्तरत आर्जव लक्षणेशंकुं निहन्यात् स उत्तरः। एवं दक्षिणातस्तद्व
त्तायतनं॥ गार्हपत्यमध्यशंको मुभयतः पाशां सार्द्धं यो ह्सांगुलायामारज्जुं प्रतिमुच्य तया
मंडलं परिलिखेत्॥ तद्गार्हपत्यस्यायतनं आहवनीयमध्यशंकोः पश्चात्पुरस्ताच्चानुपूर्य

कृत्वा

प्रादेशमात्रेशंकुं निहन्यात्। अरन्निहयायामारज्जुमुभयतः पाशांकत्वा अन्यतरस्मात् पाशादार
भ्यद्वादशांगुलेशदशांगुले बलक्षणं कृत्वा हवनीयपूर्वापरशंकोः पाशौ निधाय द्वितीये लक्षणे
गृहीत्वा दक्षिणांकत्वा प्रथमे लक्षणेशंकुं निहन्यात् एवमुत्तरतः। रज्जुवत्परिखेवं दक्षिणात उत्त
रतश्चतुरस्रमाहवनीयस्यायतनं। आहवनीयस्यापरस्मात् शंकोः षण्णवत्पंगुलेशंकुः। तस्मै त्रमा
हवनीयवस्त्रं तु रज्जुं विधाय षण्णवत्पंगुलं निहितशंको दक्षिणात उत्तरतश्च द्वात्रिंशदंगुलेशंकुं तत्रो
णी आहवनीयस्यापरस्मात् शंकोः दक्षिणात उत्तरतश्च चतुर्विंशत्पंगुलेशंकुं तावत्सौ दक्षिणाशौ
पयसांतरावः रज्जुद्विगुणमुभयतः पाशां मध्ये सलक्षणं कृत्वा दक्षिणाशौ पयसांतरावः पाशौ प्रति
मुच्य लक्षणेन दक्षिणांकत्वा लक्षणेशंकुं निहन्यात्। उभोपाशौ समस्य लक्षणशंको प्रतिमुच्य
मध्यलक्षणेन दक्षिणाशौ निशंको रारभ्या दक्षिणां सशंकुं परिलिखेत्। एवमुत्तरं पाशं परिलिखे
त्। एवं षण्णवत्पंगुलं निहितशंको दक्षिणात उत्तरतश्च रंजसाहज द्वयेन मत्स्यावुत्पाद्यत रजर्वेनोभयतो द्वात्रिं

षण्णवत्पंगुलं

॥६॥

शदंशुके शं कुविहत्या ते श्रोणी। एवमाहवनीयस्यापरस्मात्तं कोदक्षिणोत्तयोश्च तुर्विंशत्यंगुके शं कु
तावंसोयद्वाषणवसंगुलं रज्जुं द्वादशधा संभुज्य आगंतुं त्रयोदशचतुर्दशपंचदशेषु विज्ञायित्वा
द्वादशेषां विधाय त्रयोदशं शोयथा पुरस्ताद्भवति तथा षणवत्यंगुले निहताहवनीयापरशं
कोऽपार्श्वे प्रतिमुच्य त्रयोदशेन दक्षिणोत्तरयोराह्वयचतुर्दशेशं कुं निहत्या तत्तेश्रोणी। पार्श्वे च त्र्य
स्य त्रयोदशेन दक्षिणोत्तरयोराह्वयपंचदशेशं कुं निहत्या तावंसो एवं वेदं विधाय सर्वतः संनम
येत्। दक्षिणश्रोण्यसंशं को रजसा दक्षिणतस्त्वांतरा कद्वादशं शो नेशं कुं निहत्य तयो रंगं तुं त्रयो
दशांशं अधिकांशं भूयतः पार्श्वं रज्जुं प्रतिमुच्य तया दक्षिणपार्श्वे परिक्रिवेदेवं सर्वतः। प्राकृताद्या
गुहाधिकां प्राकृतयोरेव प्रतिमुच्य परिक्रिवेदित्यधिकं श्रुत्वा एतादृशं चोपमांसिकं विदिः॥
अनेकपक्षप। त्रिगुणसंपादनीया। भूतेषां लक्षणां न्युच्यते। हस्त्याद्यहंससुरववायसपुष्पानाम
न्यतमाकारासेवनवत्यः प्रादेशारतिबाहूनामन्यतमायामास्त्वकृष्णानसेवनवत्यो वृक्षसक
दडाग्रप्रासेवना आचामाह दडाग्रवशिष्टाया माह्वया शोभन्निवतुः पचाणां गुलं बिलयुक्तं।

॥१॥

॥६॥

अवशिष्टाया अग्निहोत्रहवणीं सुहृपश्चुवाव सा होमहवनी दृषदाज्यग्रहण्याद्याः। बाहुमा
त्रीपुतुप्रादेशमथो विलोये संपाद्या वशिष्टोदंडः कार्यः। सुवस्तरति मात्रो गुष्ठपर्वमात्रवत्
विलः॥ धृष्टिमेषाणो अरतिमात्रे वतुरंगुलं विस्तृतं समाये। उल्लखेलं प्रादेशारतिद्वारत्वा
न्यतमायामंतर्ध्वं विस्तारं तदायामत्रिगुणमुसलः॥ प्राश्नित्रहरणं प्रादेशमात्रं गोकणाकृतिव
तुरंगुलदंडं॥ स्फ्यः खड्गाकारश्चतुरंगुलं विस्तारो रतिमात्रः॥ चमसाः प्रादेशमात्राश्चतुरं
गुलदंडं अष्टांगुलं चतुस्त्रिविलाः॥ शम्याषट्त्रिंशदंगुलाष्टांगुलकुवा। इडापावसा रुपा च्याव
रतिमात्रे वतुरंगुलदंडा वशिष्टविले॥ गोदाहनचतुरंगुलदंडं। प्रादेशमात्रं अष्टांगुलं वतुल
विलं॥ पिधानमपिता दृशदंडरहितं॥ ध्रुवाग्निहोत्रवण्यो वै कंकत्यो॥ ऋग्वसा होमहवनीप्र
वरण्यः पालाशः॥ उपमृष्टपदाग्रग्रहण्या वा श्वथो। स्फ्यशम्या सुवमाशि त्रमुलो निरवा
दिराणि॥ इतराण्यहोमार्थानि वारणानि॥ सौमिकांश्चमसा नैययो धाओ दुंबरावा॥ सौमि
कग्रहदधिघर्मधानी प्रवर्ग्य पात्राण्यो दुंबराणि॥ अन्यानि कर्म विशेषानि यतानि तुरूजकर
णैव दध्यंते॥ अरण्यो आधानकाले यथाशुक्लं भवतस्तथा रवे सेवसं

॥१॥

आ.प्र.

१७१

पादनीये ॥ तत्रार्चविधिः ॥ आधानात्पूर्वशरदिहेमंतेवापूर्वस्मिन्दिने कृतमंगलः पुण्याहं वा यदि
लोप्यमाह हिः प्राचीमुदीची वादिशमुपनिः कृत्य यत्र कुत्रचिद्विद्वत्प्रवराहो नातिज्वरो भवत्यु
क्षः शमीगर्भो वा विद्यते तत्र गत्वा वतुरगुलोत्सेधे द्वादशागुलविस्तारे षोडशागुलायामेव
पि वा सर्वतः प्रादेशमाच्यो वतुरगुलोत्सेधे अथरात्रराणी आहरेत् ॥ अरण्यो रुत्रराधरभावि
विदारितवक्षस्कंधो तत्राधरभागनिबंधनः ॥ अविदारिते यथेच्छं ॥ उत्तराराण्याः पत्युभागात्प्रज
ननशंकुं कुर्यात् ॥ उत्तरारण्यवसाने अथराण्या एव कुर्यात् ॥ ॥ अथाध्वर्यादयो जघनेन गा
हपत्यस्थानमुपविश्य जपन्ति ॥ इडादेव नुमहंत्विति ॥ अथाध्वर्युः स्फ्यमादाय वज्रमानपत्नी
भ्यां सह वेद्यं कुरावंतरेण प्रपद्यं विध्यति छन्यजमाने नान्वा रध्यागार्हपत्यस्यायतनमुद्वेति ॥
उद्वन्यमानस्य आमेध्यमप्यपमानं यजमानस्य हंतुः शिवानः संतुप्रदिशश्चतस्त्रः श
त्रो मातापितृवितो कसाता इति ॥ अथेन दक्षिरवोक्षति । शनो देवी रभिर्यय आपो भवतु पो
तये । शंयोरभिस्त्रवंतु न इति । एवमन्वाहार्यपवनमाहवनीयं ॥ उद्वननादिविराजक्रमोप
स्थानांतं सर्वसहयाजमानं । अंतर्वेद्यानुपूर्वीणस्थापितान्पार्थिवान्वा नस्य त्याज्यं संभारा

१७१

केनेकैनेयजुषा संभरति । वैश्वानरस्य रूपं ह्येथिव्यां परिस्त्रसा । स्थोनमाविशंतुनः इति सि
कताः । यदिददिवोयददः पृथिव्याः संजज्ञानरोदसी संवभ्रवतुः । कृषां कृल्लमवतुल्लमृषा
इहोभयो रजियमागमिष्टाः ह्येषा ॥ ऊर्तीः कुर्वाणोयष्टिथिवी मचरो गुहाकारमाखुरूपप्रती
त्यो । तत्तेन कृमिह संभरतः शतं जीवे मशरदः सवीराः इत्याखुत्करं ॥ ऊर्जं पृथिव्यारसमाभरतः
शतं जीवे मशरदः रेपुरुचीः । वस्त्राभिरकुर्वितुं गुहासु श्रोत्रं तत्रैव विधिराभवामः इति वल्मीकव
पां । प्रजापतिस्त्वनो प्रजानां हृद्योपहृत्स्ववित्तो अस्तु । उपप्रतिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः स
दं गृह्ण्यारसमाभरति इति स्तुतः ॥ यस्य रूपं विभ्रदिमामुर्विदुहाप्रविष्टाः स्तरिस्थमथो । तस्य
हं विहृतमाभरतो कृबद्धारमस्या विधेम इति वराहविहृतः । यस्य पश्य सरिरस्य मध्य उवमप
श्य ज्ञेयतः प्रतिष्ठां । तत्पुंरस्यायतनाद्विज्ञातं पूर्णं पृथिव्याः प्रथनः हरामि । इति पुंरपणं ।
याभिरदः हज्जगतः प्रतिष्ठा मुक्मिमां विभ्रजन्त्यभ्यभ्रं । तानः शिवाः शर्कराः संह सवीः ॥
इति शर्कराः । अन्तेरेतश्चन्द्रः हिरण्यमद्वाः संभरतममृतं प्रजासु । तत्संभरतु ततो निधाया
तिप्रयच्छुदुरितितरेय ॥ इति त्रीणि राजता त्रीणि सोवर्णानि । त्रीणि शकलानि । अथौरूपं ह

४०

आ. प्र. त्वायदंश्चैतिष्ठः संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तन्नेन्यक्तमिह संभरंतः शतं जं विमशरदः सवीराः।
 इत्यश्वच्छ। ऊजा इति वा अथ्या चितो सिवनस्य तेशतवत्तेशो विरोह। त्वेयावयमिषमूर्जं मरं
 तो रायस्योषेणसमिषा मदेम॥ इत्यो दुबेर॥ गायत्रिया द्वियमाणस्य यज्ञे पूर्णमपतत्तृतीय
 सोऽदोधि। सोयं पूर्णः सोमपुर्णो द्विजातस्ततो हरामि सोमपीथस्य वरुथो। देवानां ब्रह्मवाहं
 वदतो यदुपाश्रुणोः सुश्रवा वै श्रुतोसि॥ ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसतः संभरं स्तद्वरुंधीय
 साक्षात्॥ इति द्वाभ्यां पूर्णं॥ ययातिस्तृप्त्या ग्रेहं तिमशमयत्प्रजापतिः॥ तामिमामप्रदाहा यश
 मीः शांते हराम्यहं॥ इति शमी॥ यज्ञेस्तृप्त्ययतो विकंकृतं भा आर्चं ज्ञातवेदः॥ तया भासासं
 मित उरुनो लोकमनु प्रभाहि॥ इति विकंकृतं॥ यज्ञेतीतस्य हृदयमाच्छिदं ज्ञातवेदो मरुतो
 द्विस्तमयित्वा। एतत्तेतदशनिः संभरामि सात्मा अग्ने सहृदयो भवह॥ इत्यशानिहतं॥ विवि
 यादश्वच्छात्संभृता वृहयः शरीरमपि सस्फुटं स्फुटं। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितास्ति स
 स्त्रिद्वि मिथुनाः प्रजापत्ये॥ इति विवित्रियाश्च स मिथः॥ यज्ञे अग्रजो जस्विनीत नरोषधी
 पुप्रविष्टातो तद्दसंभरामि॥ इति मुंजकुलाय॥ अश्वच्छादयवाहा द्विजाता मग्नेस्तनूय

पञ्चमः

॥८॥

यद्यनेन सर्वना हते

श्रियाः संभरामि। शांतयो निःशमी गर्भमग्रये प्रजनयितवै। योऽश्वच्छः शमी गर्भधो रुरोह
 त्वेसवा। तंतं हरामि ब्रह्मणा यज्ञिषेः केतुभिः सह इति द्वाभ्यामरणीयकियैः केतुभिरिति सर्वा
 ण्यविपात्राणि यजमाने आश्वलायनश्चेत्तपो अश्वच्छः० तं त्वाह० हेति द्वितीयो विमंजः। संभृता
 संभारान्युनरविप्रत्येकं संभरति। यं त्वा समभरज्जातवेदो यथा शरीरं भूतेषु न्यक्तं। स सं
 भृतः सीदशिवः प्रजाभ्य उरुनो लोकमनु ने विविद्वान् इति। ततो मुंजकुलाय विवित्रियाश्च हि
 रण्यरजतशकलैरणि व्यतिरिक्तां स्त्रेधा विभज्य निदध्यात्॥ अथ गोपितयत्तः॥ अथ युर्युः प्रा
 ङ्गुरवस्यासीनस्य यजमानस्य दक्षिणगोदानप्रदेशे अर्ध्याग्निनीलिदमपि हृत्वा निनिधाय
 केशवपनादिनखैकं तनांतं करोति। वपेत्प्रवपे देवेन सवित्रा ब्रह्मणा सन्निहितो हं इति। यजमान मरुतो
 नउग्रदेशमभि मंत्रयते। यानिमइत रुध्रं लोमानि तानि मे स्वस्तये संतु इति। पत्न्या अपि मंत्र
 वज्रकेशव्यातिरिक्तो पदच्छादिवापनं। यजमानमुदकुंभेनाभिर्वा बन्वा वयति। रसा आपः शि
 विहरस्य दक्षिणतः पश्चिमोत्तरं

शनि

विहारस्य दक्षिणतः पश्चिमोत्तरं

यजुः

वा. संतुष्टं प्रवहं तु मे। शुद्धः प्रसुजी नहि क दनिनि। लक्ष्मी प्रली स्नापयति। स्नातो पत्नी यज
 मानौ प्रादेशंग। त्वाह तं वा सः परिधाया लं कृतं जाते। अथाध्वसुर्यजमान मेकविंशत्यादर्भवि
 त्तैले स्नेधा विभक्तैः शिरोनाभिं गुल्फां च पादयित्वा दपान्नामादाय पत्नी यजमानाभ्यां सुह
 वैर्ऋती दिशंगत्वा चतुर्व्यये उदपात्रे आत्मानं वेष्टमानं यजमानं पत्न्या मपि आत्मानं वेष्ट
 माणायां ब्रह्मणि दक्षिणत आसीने वाचयति। सिंहे मे मन्त्र्युष्ये मे मंतराम यो ह्वे मे ह्वे दध्वे
 मे द्यासि धन्वनि मे पिपासा राजह्वे मे शनया भ्रमनि मे तं दिग्दे मे मे रिशः शय्ये मे द्री उभ्वे
 मे वेपथुः कुमे मे गरी गोवस्त्रे मे पस्यी प्रिये मे मृत्पुत्रा त्वे मे पाप्मा सयत्ने मे निर्ऋति दुर्कृति
 मे मृद्धिः परस्वसि मे समृद्धिः स्वद्वे मध्या तिर्गव्ये मध्या ध्ये गौरे मे वाधिर्य मध्वे मे शो को गोधा
 यामे स्वेदो जरायां मे हिमः कृष्ण भुक्तो मे भीरुता कशो मे पापे गध उलूके मे च भयशः क्रोके मे
 व्यामर्कटे मे कृच्छ्रः शूल ले मे मंस्यो लले मे प्रज्जो सुमे तल्लये मे मृगो व्याम आच्य कोशे

मे गंधः कुमारी मे लंकारः स्तुकरे मे कृदधुः दारुणि मे स्वप्नो जगरे मे बुः स्वप्नो विद्यति मे स्त्रय
 शो लोभायां मे क्रुदः शलभे मे पाप्मा लक्ष्मी स्त्री पुमे न्या मजा सुमे कर्कशो वासे मे द्युयाश्वे
 मे स्तया विश्वे मे कर्म कृतं शन्य बंधुनि मेऽज्ञाने मे पादे मे ब्रह्म हत्या कुलिगे मे श्वथु रुरुले
 मे विलास उद्रिणि मे वसतिः किंपुरुषे मे रोहो पिनि मे निरुप दस्तिनि मे किलासः शुनि मे
 दुरिप्रं स्ताव्येषु मे ल्ले छो विदेह पुमेशी पद्यो महावर्षेषु मे ग्लोर्म जेव सुमे तप्रा दुं दुभौ मे काशि
 केश्वाकुषु मे पितृ कलिगे पुमे मध्या मश्वतयी मे प्रजा स्ता पुः श्वलो मे दुधरि वमारु नि मे द्या
 रोगो मक्षिकायां मे श्वभयशः शुके मे हरिसा मयू से मेऽल्ल्या वषे मे जरा वापे मे पाप वा दोषु मे
 श्वमो वल्लो मे किल्विम मपो हि पाप्म युन रप ना शिनो मवा म पाप्म सुकृत स्य लोके पाप्म धे
 द्युविह तो यो न पाप्म जहाति तमुत्वा प्रज्जि सो वयम न्यत्रा स्म निविशताः सह स्वाशो म
 मे स्त्री यो नो द्वे हि सरिष्यतु यमुद्विष्यस्तमुज्जि म अयेता अपो अंजलि नो पसं हंति सुमि
 वाक् आप ऊषधयः संस्विनि। मेर्ऋती दिशं प्रतिदिपति। दुर्मित्रा सस्मै भूया सुयो स्मा

आ.प्र.

११०१

हेष्टियं वयं हि वा इति। पात्रं पश्याप उपस्थाने वेक्षमाणा यथागतं सर्वे प्रदक्षिणमावृ
त्त्या गत्य हस्तपादाभ्यां लब्धवान् मनःकुर्वतः॥ अथाध्वर्युः पवमानः सुवर्जन इत्येतमनुवाकं य
जमानं वा वयन्नात्मानं पत्नीयं जमानं वादिः प्रत्युच्यते। अथ यजमानः प्राचीनावीती
गोविष्टयं जकरिष्येति संकल्प्य लौकिकं मन्त्रिमन्वाहार्यं पवनं प्रणीयत्वं कथित्वा परिस्ती
र्य पवित्रं कृत्वा उपस्थालीं स्क्रवं च सादयित्वा प्रोक्ष्यात्वं संस्कृत्यान्वाहार्यं पवनं स्थानं रतः सा
दयति। चतुर उदकुंभानौ दुर्वरीं हवं दक्षिणतो ग्रेः सकृदा छिन्नं बहिरिदं कोपवर्णं अंजना
भ्यंजने पात्रांतरा आह्वयं स्फ्यं दशाद्यतिरिक्तं सूत्रं प्रक्षालिते उत्सृज्य मुसले कृत्वा जिनं
पंचरुस्थालीं मेक्षणमाज्यस्थालीं प्रोक्षणीमिति। एरकादीनां दक्षिणतो धिदेवनस्थानं कृ
त्वा दद्यात्वा एकोनपंचाशत्संख्याकानक्षान् वेभीतकां मिधाय दक्षिणतः पिंडं निर्वाप
स्थाने स्फ्येन दक्षिणापवर्गीरेक्ष्वां करोति। अपहता असुरारक्षी सिपिशाचा ये क्षयंति
पृथिवीमनु। अन्यत्रैतोगच्छं तु यत्रैते पां गतं मनः इति। अथेनामहिरवोक्षति॥ उदीरता

॥११॥

मवर इत्यरास उन्मथ्यमाः पितरः सोम्यासः॥ असुं युज्युरवका सतज्ञास्तेनो वंतु पितरो ह
वेष्टिति। अथो लभुकमादत्ते। यथा दद्यानाः स्वधया वेष्टिनि पित्र्याणि रूपाण्यसुराश्चरेता।
परापुरो निपुरो वेभरं सग्निष्टानस्मात्प्रणुनो तु यज्ञा इति। तेनो हतं देवमभितपति। अ
ग्निः पाकः सुदिनानि कृण्वन्ति ते सुराः नुदता इरमोकसः पितृणां यवर्णं कृत्वा हभागमि
च्छंत इति। इन्मुकमग्निं समीपे पृथग्निः दद्यात्॥ अस्मिन्नाज्यं विंदुं प्रश्नोतयति ततः उदे
ननदेशे दक्षिणां ग्रं बहिस्तृणानि। सकृदा छिन्नं बहिरिदं मुदस्यानं पितृभ्यस्त्वास्तृणा
म्यहो अस्मिन्सीदंतु मे पितरः सोम्याः पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगेः सह। अथ बहि
रिस्त उवाय प्रांजलिः प्रक्षोदक्षिणां मुखः पितृनां राहयति। उदीरता इह सतनुः सोम्याः
पितरः पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगेः सह। असुं गमाः सत्ययुजो वका स आनो हवं
पितरो द्यागमंतु। एह गच्छं तु पितरो हविष्यं अत्तवे। अस्मिन् यज्ञे बहिष्यानिषद्य मावीरः प्र
मायुन कुरति। इति बर्हिर्निधाय। पितृणां पुरस्तादक्षिणातो वा एरकोपवर्णं दक्षिणोत्तरे

५ = इति कः पक्षः। एतद्दः पितरः पात्रमिति मंत्रं सकृदुच्चार्य चोपविष्यान्। एवं पिता
महप्रपितामहपौरविकः अथवा त्रयोपविष्यान्। एवं पिता

आ-प्र- निदधाति। आसनं शयनं वेमेतयोः सोम्यास आगताः। प्रियाजनो यनो भूत्वा शिवो भवतः शं
॥११॥ कुराः इति। एकोदकुं भार्येन तूष्णीं मार्जयति। अथेभ्यः प्राणान्याहारयति मधुपानं क्षीरपा
नं सक्तुपानमेषामन्यतमदा। सक्तुपानमद्भिः पयसा कृमिश्रितं सेवति। एकेकं पात्रं द्वये सं
भरणीयं। तत्र षट्सु द्वयोर्वीत्रितयं एकं वात्रीं हस्तेभ्यः अवशिष्टं त्रितयमेकं वा प्रत्येकं विधा
कृत्वा। एतद्दः पितरः पानमेतद्दः पितामहाः पानमेतद्दः प्रपितामहाः पानमिति नवकृत्वस्त्रि
एवं त्रिनार वा दद्यात्। पूर्वमाजितिशेषेणोदकुं भेन तूष्णीं मार्जयति। अथ सादितानक्षान् प्रपितामहः
सा- पितापुत्रा पूर्वादि प्रादक्षिण्येन यथाज्येष्ठमुपविशंति। अनुजा बहवश्चैदुत्तरदेशे। तत्र द्वादशा
जेन विजयेते- क्षान्पिताकर्षति एवं ज्येष्ठानुजौ ते त्रयो विजयिनः समसंख्या कर्षणात्। अवशिष्टं त्रयोदश
कनीयानाकर्षति सपराजितो विषमसंख्या कर्षणात्। अथ यदि द्वौ पुत्रौ स्यातां तदा पितान् त्रिं
शत्यक्षान् द्विराहत्याहरेत्। अथैकः पुत्रस्तदा जायादतीया अत्रापि द्विरायामः पितापुत्रोद्वाद
शाक्षा कर्षति त्रयोदशाक्षा भार्येति सापराजिता। पुत्राभावे जायापती एवं प्रत्येकं द्विवारमाक
= पानकर्मणः पुरस्तादुपरिष्ठाञ्च पुरस्तादेव वा = द

र्षतः। अत्रापि भार्येपराजिता भवति। कृतंकृतमिति मंत्रमुच्चार्य तोक्षा कर्षति कृतंकृतमिति प
राजितो जपेद्वा। द्यूतावसाने सर्वेषां जाप इत्यन्ये। एवं वारत्रयं कृत्वा द्यूतं न इत्युक्तोक्तिर्भवति।
यद्वापराजिता वशिष्ठेषु पुनः पुनर्द्यूतप्रसंगेनावशिष्टानामपि पराजयेः पितैव विजयी। जित
मोदनं निर्वति पितृभ्यस्त्वा पितामहेभ्यस्त्वा प्रपितामहेभ्यस्त्वा ऋष्टमुपाकरोमीति सकृदेव
प्रोक्षति पितॄन् ऋष्टं प्रोक्षामि। निर्वपप्रोक्षणे तूष्णीं वा। कृत्वा जिन उल्हखलमुसले निधा
या अवहस सुफला कृतां अक्षाल्य तं दलोदकं पात्रीं तरे निधाय न रुमाज्यं वा धि श्रितो भयं प
योजितकृत्य वरो रूपरिष्टात्प्रभूतमाऽयमान्नीयस्कृत्वं दक्षं वसं मृज्य न रुमभिघार्योद्वा स्य
वपाहोमार्थं वरोरेकं स्पिंडमुदृत्य पंचस्कृत्वा दुतीं जुहोति। याः प्राचीः संप्रवत्साप उत्तरतश्च
याः। अग्निर्विश्वस्य भूवनस्य च त्रिभिरंतरन्यं पितुर्दधे स्वधानमः स्वाहा। पित्र इदं। अंत
र्दधे पर्वतैरेतमद्या दधिया। दिवादिभिरनंतामि कृतिभिरंतरन्यं पितामहा दधे स्वधानमः
स्वाहा। पितामहा येदं। अंतर्दधे कृतुभिः सर्वैरहोरात्रैः संधिकैः। अर्धमासे अर्धमासे अर्धमासे

॥१२॥

सामाय

नी

तरन्यं प्रपितामहादधे स्वधानमः स्वाहा। प्रपितामहायेदं यन्मे माता प्रलुलोभवरस्य ननु
 वता। तन्मेरेतः पिता वदामासुरण्योपपद्यतां स्वधानमः स्वाहा। पित्र इदं यदः कथादंगम
 दहलोका नयन्यणयः ज्ञातवदास्तदो अहंपुनरावेशयाम्यरिष्टाः सर्वैरंगैः संभवंतु पितरः स्व
 धानमः स्वाहा। पितृभ्य इदं० ततो वृषार्थं पिंडं त्रेधा विभज्य उपस्तरणाभिधारणवर्जमौदुंब
 र्याद्व्याजुहोति। सोमाय पितृमतो शुष्मिणे जुहुमाहविः। वाजिन्तिदं जुषस्वनः स्वजाहव्यदेवे
 भ्यः पितृभ्यः स्वधानमः स्वाहा। पितृमत इदं० अंगिरस्वते मृतये यमं पितृमतमाहुर्वेदे
 वस्वते दमहि नः स्वजाहव्यदेवेभ्यः पितृभ्यः स्वधानमः स्वाहा। यमायांगिरस्वते पितृमत इ
 दं० यदग्ने कथं वाहनपितृभ्यश्च तावधः। प्रदेवेभ्यो वहहव्यं पितृभ्यश्च स्वजाहव्यदेवेभ्यः पि
 तृभ्यः स्वधानमः स्वाहा। अग्नये कथं वाहनाय दं। इति पिंडं त्रयं कुत्वा तृस्त्रीं दक्षमग्नौ निधाय
 ततः पिंडां कुत्वा द्वितीयस्योदकुं स स्त्रीं देवतेषु त्रिषु स्थानेषु तृस्त्रीं मार्जयित्वा पिंडानुपस्त्री
 णाभिधारित्वा ददाति। एतत्तैत्तामुकशर्मन्येवत्वा मनुयाः। अमत्रान्वस्ये पाते ततस्वधा

॥१२॥

नी

मे

क्षितिर्वीवती दधिदीतावती ते मात्रातावती ते एतां मात्रां भूतां ददामि दधिमिष्टिथ्यामितमसि तत्तायमासे
 छा इति प्रथमं पिंडं दद्यात्। एतत्तैत्तामुकशर्मन्येवत्वा मनुयाः। अमत्रान्वस्ये पाते पिता
 महस्वधा क्षितिर्वीवदंतरिक्षं तावती ते मात्रातावती ते एतां मात्रां भूतां ददाम्यं ताक्षिणिणामितम
 सि पितामहाय मासे छा इति द्वितीयं पिंडं ददाति। एतत्तैत्तामुकशर्मन्येवत्वा मनुयाः।
 अमत्रान्वस्ये पाते प्रपितामहस्वधा क्षितिर्वीवती द्यौस्तावती ते मात्रातावती ते एतां मात्रां
 भूतां ददामि दिवामितमसि प्रपितामहाय मासे छा इति तृतीयं। द्वितीयस्योदकुं सस्य शोषेण
 पूर्ववन्मार्जनं कुर्यात्। अत्र पितरो मया धर्मध्वमिति। तृतीयोदकुं सजलं तंदुलप्रक्षालनजले
 ना लोड्य भूमौ पिंडं समीपे प्रवाहयेत्। यानिरक्षां स्य सृग्भागानि ये वापितरो हरतां विहरतां पि
 तृभ्यस्तु रुधिरस्यते। यिनः पतिता गर्भा असृग्भाज उपासते। तेभ्यः स्वजास्वधानमस्तु पुणुवं
 तु मंदतु वा। य आमायेव पक्वा येन दुष्टाः पतंति न स्तेभ्यः स्वजास्वधानमस्तु पुणुवं तु मंदतु वा।
 ये कुमाशयाः स्त्रियो ये विज्ञाताः पतंति न स्तेभ्यः स्वजास्वधानमस्तु पुणुवं तु मंदतु वेति। ततः

आ.प्र.

॥१३॥

विं ड समीपमागत्यां जनं ददाति। आं जंतं तां पितर आं जंतं तां पितामहा आं जंतं तां प्रपितामहा इति। अ
भ्यं जनं ददाति। अभ्यं जंतं तां पितर अभ्यं जंतं तां पितामहा अभ्यं जंतं तां प्रपितामहा इति। अथ वा सां
सि ददाति। एतानि वः पितरो वा सां सि एतानि वः पितामहा वा सां सि एतानि वः प्रपितामहा वा
सां सि इति त्रीणि सूत्राणि छित्वा ददाति। अथ षड्भिर्नमस्कारैर्विपर्ययसंमुपातिष्ठते। नमो वः
पितरो रसाय पितरो नमो वाय एतस्मिं लोके स्थयुष्याः स्तु नु ये स्मिन् लोके मां ते नु य एतस्मि
न्लोके स्थयु ये तेषां वसिष्ठो भूयास्त ये स्मिन् लोके हं तेषां वसिष्ठो भूया समिति। नमो वः पित
रः शुष्माय पितरो न० नमो वः पितरो ज्ञी वाय पितरो नमो० नमो वः पितरः स्वधायै पितरो न
मो० नमो वः पितरो घोराय० नमो वः पितरो मन्यवे० अनुषड्यो पतिष्ठते। अथ पुत्रं याचते। वीरं
मे पितरो दत्त पितृमानं हं युष्माभिर्भूयाः सः सुप्रजसो मया यूयं भूयास्त। एवं पितामहा दत्त
प्रपितामहा दत्तेत्याद्यनुषंगः। अथैनान्यिदं नु उपापयति। उत्तिष्ठत पितरः प्रेतश्ररायमस्यपं
थामनुयात पुराणं। दत्तादस्मा सुद्विणयश्च भद्रं प्रणो ब्रूताद्भागधा देवता सु इति। अथ

॥१३॥

तान

नान्यिदं स्वस्थानं गमयन्मन्त्रसानुगच्छति। यंतु पितरो यथा लोकं मनसा जवेन। परेत पि
रः सोम्यागंभीरैः पथिभिः पूर्यैः। अथापितृन्सुविद्वत्तः अपीतयमेनये सधमादं मं
ति इति। अथ पितृन्नुगतं मनस्ति सृष्टिर्भिराहूयति। मनोन्वाङ्महना राशः सेन सो
मेना पितृणां वमन्मभिः। आन एतु मनः पुनः कृत्वेदं क्षायजीवसे। योक्त्रसूर्येदृशो पुनर्नः
पितरो मनोददातुं देवो जनः। जीवन्नातः सर्वमहि। अथ यजमानः स्वपरिहितमहत्तं वासा
गोपितयज्ञविदे ब्राह्मणा यदत्वा त्वत्परीत्या गाहं वासः परिधाया वम्यदक्षिणादिशंग
त्वा वतु येनोदकुं भेन स्नायात्। यासु गंधारसावर्णा बलं वनिहिते उभे। ताम आपः शिवाः
संतु दुष्टं प्रवहंतु मे। या ऊर्जमभिर्पि वति देव प्रपितामही। ताम० मे। या सांनिष्क मणो स
र्वमिदं जायते जगत्। ताम० मे। या सामि मे त्रयो लोका स्तेजसा यशसा वृताः। ताम० मे।
याः प्राची रेवती मधुमती रापः स्ववन्ति शुक्ला ताम० मे। या दक्षिणा रेवती० मे। याः प्रती
वीरेव० मे। या उदीची रेवती० मे। या ऊर्ध्वारेव० मे। एवं मार्जनं कृत्वा एवं मय तं दपि वासः परि

आ.प्र. सज्जक्षोमं वा सः परिधाया वस्य प्राजापत्ययवीयज्ञोपवीत्यग्नेः समीपमुद्रुति । प्रजा०
 १४ एणं । पूर्वपृथक् तमुत्सुकमणोक्षिपति । अमरुतो ह विषाजातवेदा अवाहुयानि सुरभीणि
 कृत्वा । प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अस्य अजानन्ने ये पुनरथे हि देवान इति । ब्राह्मणेभ्यः पिंडा
 नोदनं वददाति । अथ यजमानो ध्रुवर्वास्मिन्नेवाग्नौ जयानभ्याता नानाष्टमं तोमास्यहोमा
 श्रज्जुहोति । विंशं वस्वाहा । विंशयेदं । विंशि श्रस्वाहा । विंश्या इदं । आकूतं वस्वाहा । आकूता
 येदं । आकूति श्रस्वाहा । आकूत्या इदं । विंशतं वस्वाहा । विंशतायेदं । विंशानं वस्वाहा । विंशा
 नायेदं । मनश्च स्वाहा । मनस इदं । शकरी श्रस्वाहा । शकरी स्य इदं । दर्श श्रस्वाहा । दर्शायेदं ।
 पूर्णमासश्च स्वाहा । पूर्णमासायेदं । बृहच्च स्वाहा । बृहत् इदं । रथं वस्वाहा । रथं तरायेदं ।
 प्रजापतिर्जया निंदाय वृक्षे प्रायच्छुयः एतनाज्येषु । तस्मै विशः समनमतसर्वाः सउग्रः स
 हिहयो बभूव स्वाहा । प्रजापतय इदं ॥ इति जयादयः ॥ अग्निभूतानामधिपतिः समीक्त्व
 स्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्सत्रे स्यामाशिष्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मन्स्यादेव हूत्याः स्वाहा ।

अग्नेभ्यस्तानामधिपतय इदं । इन्द्रो ज्येष्ठानाम० । इन्द्राय ज्येष्ठानामधिपतये० । यमः पृथिव्या
 अधिपतिः० । यमाय पृथिव्या अधिपतये० । वायुरंत रिक्षस्याधि० । वायवे तं रिक्षस्याधिप
 तय० । सूर्यादिवोधि० । सूर्यादिवोधिपतय इदं । बृहन्मानसत्राणामधि० । बृहन्मानसेन सत्रा
 णामधिपतये० । बृहस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिः० । बृहस्पतये ब्रह्मणोधिपतये० । मित्रः सत्या
 नामधिपतिः० । मित्राय सत्यानामधिपतये० । वरुणोपापमधिपतिः० । वरुणायापामधि
 पतय इ० । समुद्रः स्त्रोत्यानामधिपतिः० । समुद्राय स्त्रोत्यानामधिपतये० । अन्नः साम्रा
 ज्यानामधिपतिः० । अन्नाय साम्राज्यानामधिपतिने० । सोमः शोषधीना
 मधिपतिः० । सोमा शोषधीनामधिपतये० । सविता प्रसवानामधिपतिः० । सवित्रे प्रसवा
 नामधिपतये० । रुद्रः पशूनामधिपतिः० । रुद्राय पशूनामधिपतये० । अपउपसृश्य ॥
 त्वष्टारूपाणामधि० । त्वष्टारूपाणामधिपतये० । विश्वः पर्वतातामधिपतिः० । विश्वे प
 र्वतातामधिपतये० । मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावत् ॥ मरुद्गणानामधिपतिभ्यः० ।

आ.प्र.
महा
२५

प्रस्मिन्नित्यादिपर्ववत्स्वित्भ्यः पितामहेभ्यः परेभ्योवरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यः
मज्जमानकर्तृत्वेध्वर्थुः प्रतिहोमं सप्तदशांते वा यजमानं वाचयेत् । पितरः पिता महाः परे वरे तता
स्तता इह मावतेति । अध्वर्युर्कृत्स्नं न यजमानं वाचनं ॥ इत्यभ्यातानाः ॥ स्तता वा इतथो माग्निर्गंध
र्वः स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा । अतः सह सत धाम्ने न ये गंधर्वा येदं । तस्योषधयोऽप्युरसः
जेनामता इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ताम्यः स्वाहा । ओषधीभ्योऽप्युरोभ्यः ऊर्ध्वं इदं । सुः क्लिप्तो विश्वस्मा
मास्यो गंधर्वः ॥ सः हि ताय विश्वसाम्ने सूर्याय गंधर्वा येदं । तस्य मरीचयोऽप्युरसः आयुवो
नामता ० पातु ता ० मरीचिभ्योऽप्युरोभ्यः आयुभ्यः इदं । सुषुम्णाः सूर्यरश्मिभ्यः इमां गंधर्वः ॥ सु
षुम्णा यः सूर्यरश्मये वंदमसे गंधर्वा येदं । तस्य नक्षत्राण्यप्युरसोऽप्युक्ता रयौ नामता ० पातु ता ०
नक्षत्रेभ्योऽप्युरोभ्योऽप्युक्ता रयौ नामता ० पातु ता ० नक्षत्राण्यप्युरसोऽप्युक्ता रयौ नामता ० पातु ता ०
वर्वा येदं । तस्य हृदिणा अप्युरसस्तवानामता ० पातु ता ० दक्षिणाभ्योऽप्युरोभ्यस्तवानामता ० पातु ता ०
जापाति विश्वकर्मा मनो गंधर्वः ॥ प्रजापतये विश्वकर्माणे मनसे गंधर्वा येदं । तस्य स्त्रीमान्वा
प्युरसो वदूयो नामता ० पातु ता ० शक्तामेभ्योऽप्युरोभ्यो वदूभ्यः इदं । इषिरो विश्वव्यावाता

२५

गंधर्वः ॥ इषिराय विश्वव्यावसे वाताय गंधर्वा येदं । तस्यापोऽप्युरसो मुहनामता ० पातु ता ० त्र्य
म्बोऽप्युरोभ्यो मुहनाभ्यः इदं । भुवनस्य पतेयस्य त उपरिगृह्णा इह व । स नो रास्वाज्यानिः सुय स्योपः
सुवर्ग्यः संव सरीणाः स्वस्तिः स्वाहा । भुवनस्य पस्या इदं । परमेष्ठिनेधिपतेयस्य त उपरिगृह्णा इह व । स नो रास्वाज्यानिः सुय स्योपः
परमेष्ठिनेधिपतेयस्य त उपरिगृह्णा इह व । स नो रास्वाज्यानिः सुय स्योपः
अप्युरोभ्यो भ्यः इदं । सुसितिः सुसुतिर्भद्रकृत्युवो न्यजे न्यो गंधर्वः ॥ सुसितये सुभूतये भद्र
कृते सुवर्ग्ये पतेयस्य त उपरिगृह्णा इह व । स नो रास्वाज्यानिः सुय स्योपः
रोभ्यो रुग्भ्यः इदं । इरेह तिरमृडयो मृत्युर्गंधर्वः स ॥ इरेह तये मृडयाय मृत्यवे गंधर्वा येदं । तस्य
प्रजा अप्युरसो भीरुवो नामता ० पातु ता ० प्रजाभ्योऽप्युरोभ्यो भीरुभ्यः इदं । नारुः रुपणका
शीकामो गंधर्वः स ॥ नारवरुपणकाशिते कामाय गंधर्वा येदं । तस्याधयोऽप्युरसः शोचयती
नामता ० पातु ता ० अधिभ्योऽप्युरोभ्यः शोचयतीभ्यः इदं । स नो भुवनस्य पतेयस्य त उपरिगृह्णा

आ.प्र.

१६

इह न। उरु ब्रह्मणे सौक्ष्म्यं यमहि शर्म यच्छ स्वाहा । भुवनस्य पत्या इदं ॥ इति राष्ट्रभृतः ॥ ॥
यद्देवा देव हेड न देवा सश्च कृमावयं । आदित्यास्तस्मान्नामुवतर्त्तस्य तेन मामुत स्वाहा ॥ देव
भ्य आदित्येभ्य इदं । देवा जीवन काम्या यद्वा नानुत मदिम । अग्निमीतस्मादेन सा गार्हपत्यः प्र
मुनतु दुःखितायानि वक्रमकरोतु मामनेन सः स्वाहा । अग्नये गार्हपत्यायेदं ॥ सतेन द्यावापृ
थिवी सतेन त्वः सरस्वति । अता न्मा मुवताः ह सो यदन्य कृत मारिम स्वाहा । द्यावापृथिवीभ्याः
सरस्वत्या इदं ॥ सजातशः सादुतवाजा मिशः साज्ज्मायसः शः सादुतवाकनीयसः । अना
ज्ञातं देवकृतं यदेन सस्मात्बमस्मान्ज्ञातवेदो मुमुग्धि स्वाहा । ज्ञातवेद स इदं ॥ यद्वा वायन्मन
सा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टी कृद्वाः शिभ्रैर्यदनृतं वक्रमवयं । अग्निमी ० सः स्वाहा । अग्नये
गार्हपत्यायेदं ॥ यद्वा स्ताभ्यां वकर किल्बिषाण्यक्षाणां वक्षुमुपतिघ्नमानः । दूरेपश्यावराष्ट्र
भृच्चैतान्यश्वरसावनुदत्तामृणानि स्वाहा । दूरेपश्यावराष्ट्रभृद्भ्यामश्वरोभ्यामिदं ॥ अदीयानृ

॥१६॥

णं यद्देवं कारयद्वादास्यं त्संजगाराजनेभ्यः ॥ अग्नि ० सः स्वाहा । अग्नये गार्हपत्यायेदं ॥ यन्म
यिमातामर्षे सखिनश्चकारयत्पितुः । अग्नि ० येदं ॥ यदापिपेष मातां पितरं पुत्रः प्रमुदितो य
यन् । अहिः सितो पितरो मया तजदग्ने अनृणा भवामि स्वाहा । अग्नये इदं ॥ यदंत रिक्ष एशि
वीमुत द्यायन्मातरं पितरं वाजिहिः सिम । अग्नि ० येदं ॥ यदाशे सानिश सायत्पराश सा यदे
नश्चक्रमा नृतने यपुराणं । अग्नि ० येदं ॥ अतिक्रामामि दुरितं यदेनो जहामि रिप्रपरमे सधस्व ।
यत्रयति सुकृतो नापि दुष्कृतस्त मारोहामि सुकृतानु लोकः स्वाहा । अग्नये इदं ॥ त्रिते देवा
अमृतं तदेन स्त्रित एतन्मनुष्येषु मामृते । ततो मायदिकिं विदानशेग्निमी ० येदं ॥ दिवि ज्ञाता
असुजाता याताता ओषधीभ्यः । अथोया अग्निजा अपस्तानः शुंधतु शुंधनीः स्वाहा ॥
अथः शुंधनीभ्य इदं । यदापो नक्तं दुरितं वरमि यद्वा दिवानृतं नयपुराणं । हिरण्यवर्णास्तत ०
उसुनीतन स्वाहा । अथो हिरण्यवर्णाभ्य इदं ॥ इमं मे ० स्वाहा । वरुणायेदं ॥ तत्त्वायामि ० वरु
णायेदं ॥ त्वनो अग्ने ० अग्नी वरुणाभ्यामिदं ॥ सत्वाज्ञो अग्ने ० अग्नी वरुणाभ्यामिदं ॥ तमग्ने ०

आ. प्र. १- एते जयादि होमा यजमान कर्त्तृका अध्वर्यु कर्त्तृका वा भवन्ति. यदा अध्वर्यु कर्त्तृकास्तदा न यजमानवाननं =
 अग्नये अयस इदं ॥ इत्यमाख होमाः ॥ ततो दर्शपूर्णमासवदंपती अभि यातुं ॥ अथा धिरक्षस
 र्येतिलमाषत्री हियवाः प्रियंगवो णवो गोधूमाः कुलिशा वा सप्तमा इति ग्राम्याः ॥ श्यामा कानी
 वाराजर्जिला गवीधुका गार्मुतवेणुयवाः कुरुविदाः सप्तमा इत्यारण्याश्चेति समुच्चैः प्रक्षा
 लितं सर्वेषु धमाऽप्युच्छालं संस्कृत्वा बर्हिर्वसो दीप्यां कलानित्यादाय वाससासं प्रकृन्ताः
 पेल्लीयत्र माना अध्वर्यु ब्रह्माणो यदा सूर्यकिरणभूमिमुत्काधिगतवृक्षा भवन्ति तदा पासनमव
 रीषात्तपनीयं वा मिप्रव्रजंति ॥ ओपासनस्यार्धाधानपक्षे तदंधाविभज्या धर्मागार्ह्यकर्मार्थमव
 शेषावशिष्टे सर्वाधानपक्षे सर्वस्मिन्वा श्रोत्रियागारादाहृतं वा त्रिदशसं योजितं वा कपालाग्नौ
 वा दीप्यां कलान्प्रक्षिप्य परिस्तीर्याऽसंस्कृत्य तेन सह सर्वेषु धमय धिश्चिद्यो भयं प
 र्यन्निहते त्याद्वयं संस्कृत्या अध्वर्यु यजमानो वीजलावुपस्ती सर्वेषु धमो यामि धार्य जुहोति ॥
 अग्नये सर्वेषु धाय पुष्ट्यु प्रजननाय स्वाहा ॥ अग्नये सर्वेषु धाय पुष्ट्यु प्रजननाय इदं ॥ ततो
 अध्वर्युस्तस्मिन्नेवाग्नौ त्रयानभ्यातानां त्राष्ट्रभुज इति दुत्वा मास्य होमा जुहोति ॥ अष्टस्मिन्
 = ओपासने वाग्नौ ॥ ओपासनाग्नौ ॥ सर्वस्य वाधानमर्धस्य वेति पक्षद्वयं ॥ तत्र सर्वाधानपक्षे अष्टकादीनि गृह्योक्तानि =
 = लौकिकेनो कर्त्तव्यानि ॥ अर्धाधानपक्षे ओपासनाग्निं दधाविभज्या धर्माधानपक्षे कृत्याऽवशिष्टे निभागे गा =
 = ह्यणि कर्माणि कर्त्तव्यानि ॥ तत्रापि सायं प्रातरोपासन होमो वैकल्पिक इति यज्ञतंत्रे =

वतुर्गृहीतं गृहीत्वा समिधमाधाय पर्युक्ष्य प्राजापत्यां जुहोति ॥ प्रजापते ० रवीणां स्वाहा ॥ प्रजापतय इ
 अपरं वतुर्गृहीतं गृहीत्वा नुख्यां जुहोति ॥ अन्वग्नि ० ततानः स्वाहा ॥ अग्नये जातवेदस इदं ॥ अ
 थैनानं गान्ते वा शरावे वा यजमानो गृह्णाति ॥ आयुषे वो गृह्णाति तेजसे वो गृह्णाति तपसे
 वो गृह्णाति वीर्याय वो गृह्णाति ब्रह्मवर्चसाय वो गृह्णाति इति ॥ अथैनानादा योजिष्ठति ॥
 आयुर्मा मा विशतु भूतिर्मा मा विशतु ब्रह्मवर्चसं मा मा विशतु इति ॥ तानध्वर्यवे संप्रदायो द
 यंति ॥ अन्वारब्धे यजमाने यथागतमागत्य गार्हपत्याय तेनैव पोषसमाधाय परियोजितं स्ती
 तः पात्राण्यासादयति ॥ आउच्छाली वरुच्छाली मेक्षणं वेदं रणपात्री प्रोक्षी स्क्रवं वनि णं
 वपणच्छाली आनडुहं वर्ममुसलोत्खले शूर्पवित्रियाश्च सन्निधौ स्तिस्त्रश्च ॥ अग्ने दीक्ष
 णतो ब्रह्मयजमाना वुपविशतः ॥ अध्वर्युः पवित्रं कृत्वा प्रोक्षणीः संस्कृत्योत्तानाति पात्राणि प्रो
 क्ष्याग्नेः पश्चाच्छाली हितं वर्मन डुहं प्राचीन ग्रीवमुत्तरलोमा स्तीर्य सपवित्रेण निर्वीप पात्रेण त
 स्पष्टे ग्रीवायां वा वतुरः पात्राणि व्रीहिणां निर्वपति ॥ ब्रह्मणे जुष्टं निर्वपामीति तल्ली वा ॥

आम्र-

१८

वि

प्रतिपात्रमंत्रावृत्तिः। अथनिरुक्तानामिमांशानि। आकृत्येताकायत्वासमृद्धेति। व्रीहिः
पेनिरुथप्रोक्षति। ब्रह्मणे जुष्टं प्रोक्षामीति। व्रीहिः। वमभिषुक्ष्यनिरस्यति। रुक्माजिने ततः
आनडुहवर्माणिबोल्खलं निधाय व्रीहि नोथमुसलेनावहत्यत्रिः फलीकृत्यत्रिः प्रक्षाल्य
निर्वीपपात्रेण स्थाप्योतिरः पवित्रं वत्तार्थुदपात्राण्यानीयस्थालमग्रावधिश्चित्यतस्या
तिरः पवित्रं तंडुलानां घ्राज्यं निरुथार्धित्योभेयर्थमिकृत्यस्कृत्स्नवोसंमृज्यवरुमभिधा
- योदिवमुद्दासयति। अथेनमायती गवकाले सत्विग्नयः परिकर्मणः प्राहुः श्रुतो ब्रह्मोदन
इति। अध्वर्यादयः सर्वे महर्षिजः सहागम्योत्तरतो नुदिशमुपविशंति। यजमानः। उद्धरणा
पात्र्यामुपस्तीर्य ब्रह्मोदनस्थालीमवालया निवतस्यामुद्दुयोदनमध्ये गते कृत्वा तस्मिन्
भूतमायमानो यमेक्षणेनोपहृत्य ऊहोति। प्रवेधसेकवये मध्यायवबोवृंदाकृष्टभायव
लो। यतोभयमभयं तं नो अस्त्ववेदेवान्यजे हेङ्मान् स्वाहा। ब्रह्मण इदं। अथेतानध्वर्यादिनु
त्तरतः परस्पराभिमुखमुपविष्टानानुपूर्वेणामयोरुत्तरपात्र्याभूमिं स्पृशन्कृषन्ति

= ब्रह्मादक्षिणतः समन्त्रं निरसनो =
= पवेशनं च करोति ५ =

वब्रह्मोदनं तेषां मध्यं प्रवेशयति। यजोमोपनमस्विति तर्ह्यीवा। तमोदनं दृष्टव्यं त्रेषु वतुर्धार्क
त्वातेभ्यः दृष्टव्यं गुपोहति। ते मध्याद्रासत्रयं प्राश्य यजमानं प्रशंसंति। राहुस्ते ब्रह्मोदन इति
तेभ्यः सांडं वत्सत रंददाति। ते भुक्ता वम्यतं प्रतिगृह्णन्ति। उत्तरत आसीनः कश्चिद्वा ह्यणः क्षमा
काषमश्नाति। तस्मै यजमानाय किंचिद्दाति। यजमानः पात्र्यामवशिष्टे आसिते प्रभृताय
शेषेति स्वस्वित्रया च स मिधोभ्यर्चयति। समिधाग्निं दुतस्यत घृतं वै धयता धि। आ
स्मिन् हव्या जुहोत न स्वाहा। अग्नय इदं। उपत्वाग्ने हविष्मतीर्घृतावीर्यं तु हर्यत। जुषस्व समि
धोमम स्वाहा। अग्नय इदं। तंत्वा समिधिरंगिरो घृतेन वर्धयामसि। हृह्यो वा यरिष्य स्वा
हा। अग्नय इदं। यजमानः समिध्वाहिता स्वध्वर्यवे वत्सत रीददाति। अथास्मै यजमानाय ध्व
र्युरणी प्रयच्छन्ता हवस्व यमो भविष्यसि सः शाधिय ते सः शिष्यमिति। सपरिकर्मिणः
प्राह ब्राह्मणानाशयतां च मोपायत संभारान्निधतेति। अग्न्युत्पत्य नंतरं वाग्विसर्गः। अध्व

येरिणी प्रयुक्तं न्युजमानो जपति। मुही विरपत्नी सधने अतः स्यात्कीवी एतं धरुणं रथीणां। अंतर्व
 लीजन्मं जातवेदे संधराणां जनयथः पुरोगा। आरोहतं दशतः शकरी मर्मर्तनाग्न आमुषा
 वर्वसा सह। योग्जीवत उत्तरा मुनेराः समा दर्शमहं पूर्णमा संयज्ञं यथा यज्ञे इति। अरणी उर
 सिन्धेषयति। सलियवती स्त्री अग्निरेत सौ गर्भं दधायांते वामहं ददे। तस्य संपदो रं बिस्त्रयो
 वीरं जनयिष्यथः। ते मत्स्यातः प्रजानिष्येयेते प्रजाते प्रजनयिष्यथः। प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्षसे
 न सुवर्गलोके इति। अध्वर्युः यज्ञमानेनानृतपरित्यागं सत्या निवदन रूपं संकुल्येकारय
 तिमानुषात्कार्या रपाछिद्यं देवमेवैकार्यं कारयति। जंयमानो जपति। इदमहमनृता सत्यमु
 पेमिमानुषादैवमुपैमिदेवी वाचं यच्छामीति। परिकर्मिणस्तवाचं यमरात्रिजागरयत आस
 ते। यज्ञमानः शल्के स्नाः रात्रिमाग्निमुपसमिधे। शल्के रात्रि मिधान उभो लोको सने महं। ॥१२॥
 उभयो लोकयो र्साध्यातिमृत्युं तराम्यहमिति। अध्वर्युर्गाहं पत्य स्योत्तरतो बद्धेन कल्माषणा

जेना धास्यमानं यज्ञमानं संख्यापयति। प्रजा अग्ने संवा सयाशा अपशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा
 आधेहियान्या सत्सवितुः सवेइति। वाचं यमाद्येतदंतम पररात्रेधा। अरणी प्रदानाद्येतदंत
 म पररात्र इतिकेविह। अरणी प्रदानो पश्वेषवर्जं पूर्वरात्र इत्यन्ये। अथाध्वर्युरपररात्रे आ
 इत्ययज्ञमानहस्ता दक्षिणेनोत्तरारणिं सव्येनाधरारणिं गृहीत्वानिष्पति। जातवेदो भुवन
 स्थरेत इह सिंवतप सौ यज्ञं निष्यते। अग्नि मभ्वत्तादधि हयुवाहः शमीगभी ज्ञनयन्योमयो
 भः। अयंतेयो निर्ऋतियो यतो जातो अरोचथाः। तजान नग्ने आसी हाथानो वर्धयारयिमिति।
 यज्ञमानस्य स्वशाकीयोमं चोपि अयंते। आसी दाथानो० यागिसः। समारोपणा लोकी की भू
 तं मैत्रिमुदस्य गाहं पत्य स्यायत न शक्नुविडेन परिलेपयति। अपेतवी तवित्रं सर्पतातो ये न स
 पुराणा ये न नूतनाः। अदादिदं यमो वसानं दृष्टिया अकन्ति संपितरो लोक मस्मेइति। एवम
 न्वाहाय पवना हवनीययोः। तल्ली वापरिलेपनं। अथ सपत्नी केन यज्ञमानेन सन्निदाधानां त
 मचारब्धः संभाराणां तृतीयमादाय गाहं पत्य स्यायत न निवपति। यत्प्रथिया अनामृतः संव
 भवत्वे सचा। तदग्नि रग्ने यदा तस्मिन्नाधीयतामयमिति। आधीयमानेषु संभारेषु यदा उषा
 एतं समुषगाहं पत्या यतना दक्षिणतो जल यतः परिकर्मिण आसते - २

आ.प्र.
॥२०॥

यस्य तितदा जपति। यददं दमसि कलं तदपी हेति। वंदम सिमन साकलं ध्यायेत्। तान् संभारा
नग्नित्वेनावधारयति स्पृष्टा जपति वा। दिवस्त्वावीर्येण पृथिवीमहिम्ना। अंतरिक्षस्य पोषेण स
र्वपशुमादधे इति। तानि भ्रूयति। सर्वः सृजामि हृदयानि सः सृष्टमनो अस्तु वः। सः सृष्ट
प्राणो अस्तु वः। संयावः प्रियास्तनुवः संप्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रिया
स्तनुवो ममेति। तान् समीकरोति। कल्पेतां धावा पृथिवी कल्पेतामाप ओषधीः। कल्पेतामग्न
यः पृथग् मज्येष्ठा य सव्रताः। ये मयः समन सो त राधा वा पृथिवी वा संतिका वत अमिकल्प
माना इदमिव देवा अभि संविशंति। संभाराणां द्वितीयभागमादाया न्वाहार्य पवनैर्निवपति।
यदंतरिक्षं सवा। तदा युसग्नये वमयं। समीकरणां तं पूर्ववत्। अतिशिष्टान् संभारा नाहवनी
ये विवपति। यदि वो नामृतं सवा। तदा हिल्याग्नये मये। समीकरणां तं पूर्ववत्। अथ गोप्ता
रं परिकर्मिणं रक्षो ये समादिशति। परिकर्मिन् श्री नक्षस आह विहता अग्नयो माकश्च ना
तरेण संवारीत्। इति। अध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्मुः। दुत्यगार्हपत्यस्यायतनं उपरि संभा
रेषु पश्चात्कृत्वा जिने वा मुंजकुलाय निधाय तस्योपरि प्रागायतामुदगायतां बाधरारणिनि

॥२०॥

धाय तस्याः पश्चिमे देशे मंथनार्थमुत्तरारणिशंकुं निदधाति। वित्तिः सकृद्वित्तमाऽयं। वाग्वे
दिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः।
सामा अध्वर्युः। वाक्स्पते विधेनामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमुस्माकनाम। वाक्स्पतिः सो
मं पिबतु। आस्मा सुनुम्या ध्यात्वा हेति। यजमाना दीन् ब्रूयान्मथतेति। यजमानः प्रथमो मथ
ति यजमान उत्तमः अन्युत्पत्तो अध्वर्यो विरंते दक्षमीति वो वं विस्तेत्। यजमानो अध्वर्युणा स
ह ज्ञातमग्निमुपतिष्ठते। अजीजन नमृतं मर्त्या सोस्वमाणीतरणिवा इजमं। दशस्वसारे अयवः
समीचीः। पुमाः संज्ञातमभिसंस्तं। अग्निरुपरि नासिकाभ्यां वायुनिःकामति। प्रजापते
स्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि पूषः पोषेणमह्यं। दीर्घायुत्वाय शतं शतशारदाय शतं शतशुक्रा
युषेर्वसे। त्रीन्वाले पुण्याय। प्राणत्वामृत आदधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्ता रं गुह्ये इति।
अध्वर्युर्ज्ञातमग्निमायतने निदधदाह॥ ब्रह्मच्छदाः स्यनु ब्रूहि। इति। ब्रह्माग्निं हि कुर्यात्
याहती वां ब्रूयात्। अध्वर्युर्निहतमग्निं स्पृष्टो जपति गार्हपत्यत्वेनावधारयति वा पश्चात् मंथ
नपक्षे प्रां वमुदृत्या दधाति वा। भर्भुवाधर्मः शिरस्तदयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्त

आय.

॥२३॥

दुतं तेषां वक्षस्व हिरे दोदयन्वति स्वाहेति पाकाशो। त्वामने परि व आहुतं घृतेन सुक्तायवः सुष
मिधा समीधिर। सर्वा वृधान ओषधी भिरुक्षित उरुः त्रयाः सि पाधि विविति स स्वाहेति शममा
या। घृत प्रतीकं व सतस्य धूर्षदमग्निं मित्रं न समिधान सजते। इधानो अको विदथे पृदी घृत्तुने
वर्णा मुदु नो यः सते धियः स्वाहेति वैकं कती। एवमन्वाहार्य पवना हवनीययोः संभार निवप
नादि सामिदाधानां तं यजमानान् चारभः। ततः प्रदक्षिणमावृत्य गार्हपत्यस्य पश्चात्तिष्ठन्यजमा
नः सपत्नीकस्तनू निरुपतिष्ठते। येते अग्ने शिवेत नुवो विराट् स्वराट् ते मा विशतां ते मा जिनतां
येते अग्ने शिवेत नुवो सम्राट् मा भिरुश्च ते मा विशः तां येते अग्ने० वो मिभूश्च परिभूश्च ते० तां ये०
वो प्रवी वप्रभतिश्च ते० तां यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्तामि स्वादधे इति। एवमन्वाहार्य पवना हवनी
ययोः। एव देव्यं मनसा ध्यायन् प्रत्यग्निघोरास्तनू रनुदिशति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः क्षुर्वतु
स्त्वाव अस्तु काना दुतिश्च अशनया च पिषासाव सेदिश्चामतिश्च एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः ता
भिः पाप्मानं गच्छ योऽस्मान् देष्टियं ववयं दिष्मः। अप उप स्पृश्य। स्त्रिक स्त्री हितिश्च स्त्रि हितिश्च उस्त्रा

॥२३॥

वशी ताव उयाव भीमाव सरास्त्री सेदिर निरा एतास्ते धा अग्ने घोरा० षः इति। यास्ते अग्ने घोरास्त
नुवस्ताभिः पाप्मानं गच्छ योऽस्मान् देष्टियं ववयं दिष्म इत्येते नैव यजुषा वा घोरास्तनू रग्नि च यस्य
प्रत्येकमनुदिशति। अप उप स्पृश्य। जघनेन गार्हपत्यमेव तिष्ठन्निराजकमेरुपतिष्ठते। नयं प्रजं
मे गोपाय अमृतत्वाय जीवसे जातां जनिष्यमाणान् व अमृते सत्ये प्रतिष्ठितामिति गार्हपत्यं। अथ
वैपितुं मे गोपाय रसमन्ने निहायुषे अदध्या योशीतमनो अविषन्नः पितुं कुरु इत्यन्वाहार्य प
वनं। शः स्य पशून् मे गोपाय दिप रोयेव तुष्यदः। अष्टाशफाश्च य इहाग्ने ये वै कशफा आशु गा
इत्याहवनीयं। सप्रथमं मां मे गोपाय ये वसभ्याः सभा सदः। तानिं द्रियावतः कुरु सर्वमायुरुपा
सतामिति सभ्यं। अहे बुधियु मत्रं मे गोपाय यमृषयस्त्रयी विदा विदुः। क्रुवः सामानियजः
विसाहि श्रीरमृता सतामित्यावसथ्य। एतदंतमनुक्त विशेषं सर्वं सह याजमानं। ततो ध्वयुः स्मा
नैव दाज्यं संस्कृत्य कृविबतु गृहीतं गृहीत्वा हवनीयं समिधमावायाहिः परिषिन्ध परिश्रिते
अपशिञ्जिते वा षिन्नासीनो वा पूर्णाहुतिं जुहोति। सप्तते० घृतेन स्वाहा। सप्तवते० जतय इदं॥

ति०

आ.प्र.

॥२४॥

यजमानः पूर्णाहुतौवरंददाति। अध्वर्युः पुनराहुतं संस्कृत्य तेनैव आज्येन स्कवेण कृष्णादेः सुकु
याह। यदेवायददीव्यमायुष्टे विद्यत इति त्रिभिरनुवाकैः प्रत्युष्टं त्वं यजमानेन वै श्वानराय
त्युपस्थाने समिदाधाने कृते वरेदने ग्निसंस्कारकमग्निहोत्रहोममाज्येन कुर्याह। पूर्णाहुत्यग्नि
होत्रहोमयोर्विकल्पः समुच्चयो वा। जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य प्राणानायम्य तस्मै सायंप्रात
रग्निहोत्रहोत्रा मीतिसंकल्पं कृत्वोत्पत्तिक्रमेणाग्नीन्परिस्तीर्योत्तरेण गार्हपत्यं कूर्चं प्रसाल्या
ग्निहोत्रयात्राणि द्वाद्व्यं विसादयति। आज्यस्थालीं कूर्चं अग्निहोत्रहवणीमभिद्योतनं समिधं
कूर्चमिति। कूर्चं आज्यल्यमाज्यमानी यजघनेन गार्हपत्यमुपसाद्योग्नीन्क्रमेण परिषिंदति।
सतंसत्यं त्वा सत्येन तेन परिषिंदामीति गार्हपत्यं। एवमन्वाहार्यपवना हवनीयो। गार्हपत्यादुदी
वांगारान्निरुद्धाज्यमधिश्चित्वाभिद्योतनकुशेनाभिद्योतयति। अग्निस्तेते जोमाप्रतिधासीदि
ति। आज्ये देवर्भाग्रिप्रक्षिप्याभिमुशति। अमृतमसीति। पुनरभित्येद्योत्रिः पर्यग्निकरोति। अ
तश्चिरक्षोतरिता अरातय इति सकृन्मंत्रेण द्विस्तस्मै। आज्यस्थालीमुदगुहास्यांगारान्

॥२४॥

त्यद्यदक्षिणेन स्कवं समिधं वसव्येनाध्वग्निहोत्रहवणी युगपदादत्ते। देवस्य त्वा ददइति।
गार्हपत्ये प्रतिभपति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति। कूर्चं अग्निहोत्रहवणी निधाय
यजमानमामंत्रयते। ओमुन्नेयामीति। सप्रतिवक्ति। ओमुन्नेयति। अध्वर्युरग्निहोत्रहवण्या
स्कवेण वरुनयति। भरिडा। भुवइडा। सुवरिडा। भूर्भुवः सुवरिडेति प्रतिमंत्रमेवमेव द्वितीयं वतु
गृहीतं गृहीत्वा स्थाल्यां सुवंप्रत्यगग्रं निधाय स्कचिप्रागग्रं समिधं निधाय आज्यद्वयं संम
शति। सज्जदेवैः सायंप्रातर्यीवभिः सायंप्रातर्यीवाणो मादेवाः स्वस्ति संपारयंतु पशुभि
रिति। समिधा सह अग्निहोत्रहवणी मादायोपावहरण कूर्चमधः कृत्वानीयत कूर्चं त्यक्त्वा
जघनेन गार्हपत्यमुदगं उपसादयनी कूर्चं सादयति नमईशानाय प्रजाः पशवो मेवई
तामहं यजमानो मारिषति। दराहोतारं व्याख्यायोपावहरणी कूर्चं न सहादाय प्राणसं
मितमाहवनीयसकाशं गच्छति भूर्भुवः सुवरुर्वतरिक्षमन्विह्ये पथाविततो देवयानः
येनायं नृषयः स्वर्गं कामास्तेन गच्छामि परमेद्योमन्यथानहीये सकृताः सकाशादि

ति। जघनेनाहवनीयं वेद्यां प्रागग्रे उपसादनीयकूर्चं सादयति नम ईशानाय प्रज्ञाः पशवो मे
 वरुंता महं यजमानो मारिषमिति। समिधमाहवनीयमध्याध्यातिरजताहरिणीत्वा
 त्रिसूर्यज्योतिषं वायुमती स्वयंस्विगीयलोका यरात्रिमहरक्षितिमिष्टकामुपदधेमृत
 प्राणेऽपानेदधामि प्रज्ञापति स्वासादयत्विति। समिधं स्पृष्ट्वा जपति। तथा देवतयां गिर
 स्वध्रुवासीद। तां स्थसूददोहसः सोमं श्रीणंति ह्यभयः। जन्मन् देवानां विशस्त्रिधारा
 वनेदिवः इति। अपउपस्पृशति। विद्युदसिविद्यमेपापानं इति। समिध्यादीमाया मन्त्रिसूर्या
 ध्यात्वा तूष्णीं प्रथमाहुतिं जुहोति। अग्निं सूर्याभ्यामिदं। स्तुवं सकृज्ज्वालोपरि प्राड्। तां कू
 र्वेनिधाय प्रदक्षिणामावृत्य गार्हपत्यं प्रतीक्षते। उपप्रेतसंगं कृध्वं माभागिनां भागं धेयं प्रा
 मायि। सप्तपशूनां सुकृता यत्र लोकास्तत्रे मयं यज्ञं यजमानं बधतेति। द्वितीया माहुतिं प्र
 त्यावृज्जिलया स्कृचो पूर्वाहुतिमतिक्रम्य समिधः पूर्वभागे पूर्वाहुतेर्बहुतरं दद्याजुहोति।
 प्रज्ञापतये स्वाहेति। प्रज्ञापतय इदं। स्कृचमग्रेरुपरि त्रिनश्वानिवात्य कूर्चं निधाय अपउपस्पृ

शति। वृष्टिरसिवृश्चमेपापानमिति। स्कृगायमारभ्य प्रत्यंगुलिना धोमुखेन पाणिना आबिल
 मवमृज्य स्तुच उत्तरतः कूर्चेनादृशेनैव पाणिनापमार्ष्टि। ओषधीभ्यस्त्वोषधीर्जिन्वेति। प्रा
 ऊर्खेनोत्तानेन पाणिना स्कृचो बिलमारभ्याग्रमुन्मृज्य स्कृच उत्तरतः कूर्चेनादृशेनैव पा
 णिनोन्मार्ष्टि। ओषधीभ्यस्त्वोषधीर्जिन्वेति। ओषधीभ्य इदं। प्राचीनावीती स्कृचो दक्षि
 णतः प्रथममार्जनवत् कूर्चलेपमवमार्ष्टि। पितृभ्यस्त्वापितृजिन्वेति। पुनरपि तथैवावमार्ष्टि।
 पितृभ्यस्त्वापितृजिन्वेति। यजमानः प्राचीनावीती पितृभ्य इदमिति ब्रूयात्। अपउपस्पृश्या
 ध्वयुः स्तुदुतशेषं दिः प्राश्नाति। प्रज्ञाह्योतिरिति। आचम्येवं द्वितीयं। आचम्यासद्यमुदं शु
 ख आवृत्य स्कृगातद्व्याहस्तेन त्वाभसयति। इदं हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरं सर्वगणं स्व
 सत्ये। आत्मसनि प्रज्ञासनि पशुसन्त्यभयसनि लोकसनि वृष्टिसनि अग्निः सूर्यः प्रज्ञां व
 हुलां मे करोत्वन्नं पयोरितो अस्मा सुधत्तस्य स्यात्पतिषमूर्जमस्मा सुदीधरस्वाहेति।
 आचम्य स्कृचं निर्णिज्या हवनीयेनिः पृथ्यादिः पूरायित्वा हवनीयस्योत्तरतः किंचिन्निधाय

आ. ३

॥२७॥

अभिधायीतिर्वेदासादयतीत्यादि। प्रधानानुमंत्रणे चतुर्णामन्नादः। इन्द्राद्यो रिंदुयावन्नादः।
 अदित्या अहं देवयज्यया ह सोमुच्यमिति। अन्वाहायमासाद्याग्न्या धेयदक्षिणादेदाति। प्रजा
 पतेर्भागोः सत्विजः अयं वओदनः अग्नीदिदंत उपवर्हणं ब्रह्म नयं तेश्व इति बहिः स्रमश्च होतरे
 षाते धेनुरिति धेनुं अध्वयेषितेन दूनि ति गोमध्यो स्थित मन दूहं सत्विजः युष्माकमेतौ मिथौ
 नौ गावौ वा सो गाश्चेति यथानिर्दिष्टं प्रतिगृहीतं। ते च सप्तदश कृत्वोपान्य प्रतिगृहीतुः। आ
 ग्नीध्रः देवस्य त्वेत्यादि ब्रह्मण ऊदनं ब्रह्मण उपवर्हणं ब्रह्मणे मिथुनौ गावौ सोमा यवासः रु
 द्राय गांते रमृतत्वमश्या। एवमध्वर्युः। उपवर्हणं स्थाने ब्रह्मणे न दूहं। सर्वत्र ब्रह्मण एवेति वा।
 देवस्य त्वेत्यनु द्रुत्य प्रत्येकमेव वा प्रतिग्रहः सर्वसांदक्षिणो नादाने क्रमेण एव मोदनव्यतिरि
 क्तो उपवर्हणवासः सहितास्तद्यातिरिक्ता वापं नभिः सप्तमिर्वी गोभिः सहिता द्वादशदक्षि
 णा भवन्ति। एतासांदक्षिणानामभावे द्वादशवासां सितावतो मंथानोदनाने का गां वा दद्यात्।
 यथा इयं प्रतिग्रहः। तत आदित्यं च रुत्यु दृत्य वत्वार आर्षेयाः प्राश्नीयुः। यथा देवतमुद्धि
 ति वाचनं। ब्राह्मणतर्पणांत समानं। ततो यावज्जीवमग्नयो ज स्वास्यु द्वादशाहवा। होमपूर्वाधा

॥२७॥

ने यदि द्वादशांतः पौर्णमास्यापत तितदान द्वादशां ज स्वधारणं। सोमपूर्वे इष्टिपूर्वे वन द्वादशा हा
 ज स्वधारणं किंतु पावमाने द्युते दक्षिणाग्न्या श्वपदिकां बु स्याथो यार्थाय गार्हपत्या नो प्र
 णयेत्। द्वादशा हा ज स्वधारणपक्षे यावदज स्वधारणं व्रत चर्येति केचित्। सा चैवं नानृतं व
 देत्। नमृन्मये न विवेत्। मां संलवणं तिरुच्यति रिक्तं केशीधान्यं दनाश्रीयात्। न स्त्रियमुपे
 यात्। भस्म धारादिना वासः पल्पूलनं न कुर्यात्। न श्रद्धा यो छिष्टं दद्यात्। स्वयमेव पादो
 प्रक्षालयेत्। स्वयमेव समिध आहृत्याभ्यादध्यात्। अस्य गृहे न श्रन्वाह्रणो न वसेत्।
 अग्निहोत्र छेषण व्रत एव वा यजमानो भवे भक्तमेव पत्युः श्रीत् इति ॥ अथाग्निहोत्र होमः
 अपराह्णे अस्तमयात्पूर्वमुदयात्पूर्वमुषसि आवम्य तीर्थे निप्रविश्य पश्चाद्दुदमुपविश्य
 गार्हपत्यं प्रज्वल्य तस्यादेक देशं दक्षिणाग्न्या यतने सूर्याभिमुखो निदध्याति। षातं दक्षि
 णाग्न्याभिमुखः। अथ आहवनीयार्थं गार्हपत्यादेक देशमुद्धरेत्। देवं ता देवेभ्यः श्रिया उद्ध
 रातीति। उद्धृतं प्राक् प्रणयति। उद्ध्रियमाण उद्ध रणो मायद विद्वान्य च विद्वांश्चकार।

अहायदेनः कृतमस्ति किं चित्सर्वस्मान्मोदुतः प्राहितस्मादिति सायं। प्रातस्तस्मात्प्रायदेन
इति। प्रणीतमाहवनीयायतने आदित्याभिमुखो निदधाति। प्रातराहवनीयाभिमुखः। अमृ
ताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य योनौ। तयानंतं काममहं जयामि प्रजाप
तिः प्रथमो यं जिगायाग्नावग्निः स्वाहेति। अस्तमयोदयानंतरमाहवीयादीशान्यामाचम्य
तीर्थेन प्रविश्य गार्हपत्यस्य पश्चादुपविश्य प्राणा नासम्यतिथ्यादिसंकीर्त्या मुकद्रव्येण सा
यंप्रातरग्निहोमो करिष्ये तत्रेदानीं सायमग्निहोत्रं मंकरिष्ये इति सकल्य प्रातरिति प्रातः। हो
उद्धरणकाले होमकाले च पत्नी विहाराद्वहिरावस्यतीर्थेन प्रविश्य स्वायत्तन उपविशेत्
उद्धरणानंतरमाहोमस्तपनीयजमानौ व्रतचारिणौ उपवेशने यजमानस्यो कधारणा सोद
केन पाणिना दक्षिणाग्निं गार्हपत्यमाहवनीयं चेशान्यादि त्रिस्त्रिः परिसमुख पुनः पुनः
रुदकमादाय तथैव पर्युक्षति। रूतसत्याभ्यां त्वापर्युक्षामीति सायं। सत्यसताभ्यामिति
प्रातः। प्रतिपर्युक्षणं मंत्रः। गार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारां हरेत्तुं तच्च नित्याहवनीयात्

गार्हपत्यस्य पश्चादुपविश्योदगं गारानपो हेतुः। सुकृतकृतः स सुकृतं करिष्येति। तेषु हो
मद्रव्यमधि श्रेयदधि श्रितमध्यधि श्रितमधि श्रितं हिं इति। ज्वलता तृणेनाधि श्रितमव
ज्वलयति। अष्टिष्टेते जो माहाश्रिति। तथैव तृणनिधाय पयो दोहनक्षालनोदकपूर्णं
वेणाधि श्रितं सिंचति। शान्तिरस्य मृतमसीति। तेनैव ज्वलता तृणेन त्रिः पर्यग्निकरोति। अं
तरितं रक्षोंतरिता अरातय इति सकृन्मंत्रेणोल्मुकं परित्यज्य स्तोकसंहितं कर्षन्निबोधः
अयति। दिवेत्वांतरिक्षात्वा पृथिव्यै लोति। ऊर्ध्वमध्ये पृथिव्यामिति त्रिस्त्रोमात्राः संपादयेत्।
अंगान् प्रलूहति। सुकृतकृतः सुकृतमकार्षेति। सुकृतं सुवो गार्हपत्ये प्रतिपत्ति। प्रत्युष्टं रक्षः
प्रत्युष्टा अरातयो निष्पन्नरक्षो निष्पन्ना अरातय इति। अग्निहोत्रं स्थाव्या उत्तरतः सुवमासा
द्य सुवहस्त एव ३० मुनयानि। सति सजयी तसां यो मुनयामितीति प्रातः। सुवस्तु स्थाव्या
मध्ये स्थापयित्वा परेण वेदिपूर्वेण गार्हपत्यमुत्तरं दक्षिणादिगता हवनीयसमीपे दक्षि
णतः रुद्रं मुख उपविश्यो मुनयस्त्यजिष्येत्। सर्वत्र त्रिमात्रः प्रणवः। अग्नेणाहवनीयमेत्य

सुविहोमद्रव्यं र्ण सुवेणवतु रुन्नयति भरि केत्येकं । भुवइ केति द्वितीयं स्वरि केति तृतीयं ।
 हधइ केति चतुर्थं । स्थाली मभि मश्य सुवुक्ते रापरि सामिधं नि धाय ससमिधं सुवुक्ते
 रेण ही त्वागा हपत्यस्यो परिष्ठा समिधेना हत्या हवनी यस्य पश्चात् प्राणा समिता कृत्वा कुशे
 बुसा दयि वा दक्षिणं जा न्वा यतां सामिधेमा हवनी येभ्या दध्यात् । रजतां त्वाग्ने ज्योतिषं
 प्रिमिष्ट का सुपदधे स्वाहेतिसायं हरिणीं त्वाग्ने ज्योतिषं महिष्का सुपदधे स्वाहेति प्रातः ।
 अग्नि ज्योतिषं रात्री षकाया इदमिति सायं सूर्य ज्योतिषं अह्नि षकाया इदमिति प्रातः स्मृताः ।
 अग्नय इदं सूर्या येदमिति वा आहितां सामिधं मनुमंत्रयते आधानं मंत्रेण स्वाहाकारवि
 नाकृतेन तेन कृषिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतया गिरि स्वश्च वासीरिति । विद्युदसि विद्यमेवा
 पाप्मानं मन्त्रोऽष्टत्य पउपस्य प्रयदी तां सामिधं गुळं नात्रितथैवाभि जुहुयात् । भर्भुवः स्व
 रोमग्नि ज्योति ज्योति रग्निः स्वाहेतिसाधं भर्भुवः स्वरो सूर्यो ज्योति ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रा
 तः । अग्नि ज्योति ष इदमिति सायं सूर्य ज्योति ष इदमिति प्रातः स्मृताः । अग्नय इदं सूर्या येदं

चतुर्थं तं प्रजापति पदं ध्यात्वा स्वाहेत्युपां ऋक् प्रजापतय इदं

मिति वा । सुवं कुशेषु मिधाय गा हपत्यमवेक्षते । पशून्मे यच्छेति । आहुति मनुमंत्रयते ता अ
 स्य सुदोहसः सोमं श्रीणंति ह्यश्वयः । जन्म देवानां विशस्त्रिधा रोचने दिव इति । सर्वस्या आ
 हुते रुतरस्तदधिकं द्रव्यामसं सृष्ट्या मुतरा माहुतिं जुहोति । तदधिकं सुव्यवशेषयन् प्रजा
 पतये स्वाहेति मनसो पोच्छा यदेशतः कालतः सन्निहोतो वयायेतामाहुतिं कलाक्षणे क्षमाणो
 नुमंत्रयते । भर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजामिः स्यां सुवीरो वीरेः सुषोषः पोषैः । उपत्वा गइति अग्नि
 धेनि अग्निमी कइति वा नेयी भिरूप्य नूनाभिः । अग्नि होत्रारं भादने सवसरं २ व अग्न आयां । वा
 तिसभिश्चोपतिष्ठेत् सुवमा हवनी येत्रि रनुं कं यमय कृत्वा दक्षिणेनानुजानेन पुष्करमवम
 ज्यलेपं कुशे निमाह । पशुभ्यस्त्विति । पशुभ्य इदं । प्रातरुत्तानेन पुष्करं कुशमलेषु वपाणिना
 म्माह । (१) सवेषु तथैव । कुशमलां दक्षिणत उताना गुळीः कृत्वा प्राची तावीती स्वधा पितृभ्य इ
 ति विद्ये गोदं कृतं दक्षिणे ह । पितृभ्य इदं । मज्ञो परीती दक्षिरासि दध्मे पाप्मानं मस्य अद्वेत्पउ
 पस्य प्रयदी । चतुर्थं तं प्रजापति पदं ध्यात्वा स्वाहेत्युपां ऋक् प्रजापतय इदं

गाहपत्येजान्वायतल्लीसमिधमाधायान्नयेरुहपतयेस्वाहेतिप्रथमांस्तुवाङ्गतिं जुहोतिप्रजाप
तयेस्वाहेतिद्वितीयां। दक्षिणाग्नौ तथैवसमिधमाधायान्नयेसंवेशपतयेस्वाहेतिप्रथमांस्तु
वद्वितीयां। अन्नयेरुहपतयइहअन्नयेसंवशपतयइहत्सागः। गाहपत्याहुदक्षिणाअभयं वोभयं
मेस्त्वमुक्तास्तुन्यहस्तो गृहीत्वा विहाराद्वदिभक्षयेत्। आयुषेत्वा प्राश्नामिइतिप्रथमं। अचम्या
नाद्यापत्वा प्राश्नामीतिद्वितीयं। अचम्याभ्यामक्षुवातवेद्युत्तरांसेविरुदकं निनयेत्। स
र्वदेवजनेभ्यः स्वाहेति। अक्षुचं कुशे प्राश्नात्या पराजितायां दिशि वतस्त्रउदकपूर्णः स्तुवो नि
नयेत्। कर्तुभ्यः स्वाहेत्येकां दिभ्यः स्वाहेतिद्वितीयां सप्तजुह्विभ्यः स्वाहेति तृतीयां इतरजने
भ्यः स्वाहेति तृतीयां पंचमीं कुशदेशे दधिव्याममृतं जुहोम्यन्नयेवेधानरायस्वाहेतिषष्ठीं
पश्चाद्गाहपत्यस्य प्राणममृतं जुहोम्यन्नतमाणे जुहोमिस्वाहेति एतदन्ते वा गाहपत्ये दक्षिणा
ग्नौः समिधा धानहोमोऽक्षुचमाहवनीये प्रताप्याते वेदनिधाय यथा लिङ्गं त्यागः। आहवनीय
स्य दक्षिणत उदङ्मुखं स्तिष्ठन्ति स्तः समिधोभ्यादधाति दीदिहि स्वाहेतिप्रथमां द्वितीय

तृतीयेदल्ली। एवं गाहपत्ये दीदाय स्वाहेतिप्रथमां। दक्षिणाग्नौ दीदायेतिप्रथमां। द्वे पूर्ववत्। यथा
लिङ्गं त्यागः। पश्चिममूढेन पर्युक्षणे पूर्ववत्। अर्चनं प्रदक्षिणाः उपस्थानं नमस्काराः समर्पणं कर्म
णश्च। दधितुंदुलादिनां अधिश्चयणाभावान्नोदगं गारा न पोहति। अवस्वलनपर्याप्तिकरणा
द्येव। ओदनपयोयवाग्वादीनां सर्वे। यदा त्वन्यो जुहोति तदा यज्ञमाने ईशान्यामाचम्यापरेण वे
दिमित्यादि स्वायतन उपविश्याति सर्जनकुतानुमंत्रणायागार्चनादियथोक्तं कुर्यात्। पर्वणि
यवाग्वापयसावास्वयं जुहुयात् सायंप्रातर्हीमयोरेकद्रव्यत्वमेककर्तृकत्वं च ॥ इत्याम्बला
यनाग्निहोत्रहोमः ॥ २॥ अथान्वा रंभणीयेष्टिः ॥ ३॥ सापोर्णमास्यां पोर्णमासे न समा
नोपवसथा कार्यी। पूर्वघर्णीदीमुखं रात्रा बुदकशान्तिं प्रति सरब्धं च कृत्वा श्वोभते स्ना
नादिपंचकं कुर्यात्। पुण्याह अग्न्यादयः प्रियतां। याः पुरस्तादित्यादि स्वर्गकामोदरी पूर्ण
मासाभ्यां यक्ष्यइति त्रिरुपांशु त्रिरुक्ते रूक्ता दर्शपूर्णमासावा रय्यमानोन्वा रंभणीये
ष्ट्या यक्ष्यइति तथैव संकल्प्य प्रतिवचनांते अन्वा रंभणीयाया अग्नीषोमावाज्यभागो आ

आ.प्र.

३१

आवेष्टव एकादशकपालः पुरोडाशः सारस्वतश्रुः सरस्वतेष्टादशकपालः पुरोडाशः अग्न
येभगिनेष्टाकपालः पुरोडाशः देवा आज्यपाइत्यादि प्रधानमुपांशुपांशु एवमात्मकेनेत्यादि
सद्योयक्ष्यइतिदेवतासंकल्पं कृत्वा सान्धारं भणीये पौर्णमासेऽध्वर्युत्वामहं वृण इत्येवाध्व
र्षदीन्यथाकालं वृणुयात् । अध्वर्युरिडादेवदूरित्याद्यग्निद्वयं विहृत्योभयोस्तंत्रेणान्वाधा
नादिकुर्यात् । इध्मावर्हिः संस्तरणादिकुमन्वारं भणीया पूर्णमासयोः पृथक्पृथक् कुर्यात् ।
वर्हिषी संभृत्या इन्द्रस्य वां बाहुभ्यां उर्वतरिक्षमन्वितां देवंगमेष्ठ इत्यहोमंत्रावृत्तिवीपा
णिसंमर्थनात्पूर्वस्मार्त्तं वदाज्यं संस्कुर्यात् । सचैवं । गार्हपत्यस्योत्तरतोदसीनास्तीर्यतेषु
आज्यस्थालींस्कृवंचैवस्कृवंचसमिधंतथा । प्रोक्षणीमभिद्योतनकुशपात्राण्येतानि
सादयेत् । द्वादंन्यचि । पवित्रेकृत्वा प्रोक्षण्यातिरः पवित्रमप आनीय त्रिरुत्सूयताभिरुत्ता
नान्यन्यानि पात्राणि प्रोक्ष्याज्यस्थालीतिरः पवित्रमाज्यमानीय गार्हपत्ये उदगंगारान्यथ
कृत्यतेष्टाज्यमाधिश्रित्याभिद्योतनकुशेनावज्वाल्या तत्रदर्भायद्वयं प्रोक्षितं प्रास्यते नैवज्वा

३१